

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
VĒSTURES UN ARHEOLOĢIJAS NODAĻA

Vēstures bakalaura studiju programmas

3. kursa studente

Diāna Grīnvalde

Stud. apl. nr. dg12052

**LATVIJAS EVANĢĒLISKI LUTERISKĀS BAZNĪCAS ARHIBĪSKAPA
GUSTAVA TŪRA DARBĪBA 1948.-1954. G.
BAKALaura DARBS**

Darba zinātniskais vadītājs:
Docents dr. hist. Jānis Ķeruss

RĪGA 2018

SATURS

ANOTĀCIJA	3
ANNOTATION	4
APZĪMĒJUMU SARAKSTS	5
IEVADS	6
AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS.....	11
1. LELB JAUNAJOS UN SOCIĀLAJOS UN POLITISKAJOS APSTĀKĻOS 1944.-1948. GADA MARTS	17
1.1. BAZNĪCAS VIRSVALDE UN PADOMJU VARA 1944.-1946.....	20
1.2. IZMAIŅAS LELB VADĪBĀ UN GALVENIE PROCESI 1946. MARTS -1948. MARTA SĀKUMS.....	23
2. GUSTAVA TŪRA KĻŪŠANA PAR ARHIBĪSKAPU 1948. GADA MARTĀ 28 2.1. LELB ĢENERĀLĀ SINODE 1948. GADA 14. UN 15. MARTĀ.....	28
2.2. JAUNĀ LELB SATVERSME UN GUSTAVA TŪRA ATTIECĪBAS AR LELB VIRSVALDI	31
3. GUSTAVA TŪRA DARBĪBAS GALVENIE VIRZIENI UN UZDEVUMI	35
3.1. DRAUDZES, LELB IZDEVĒJDARBĪBA UN DIEVNAMI.....	37
3.2. EKUMĒNISKAIS DARBS UN TEOLOĢISKĀ IZGLĪTĪBA.....	40
3.3. STARPTAUTISKIE SAKARI UN MIERA KOMITEJA	43
SECINĀJUMI.....	46
IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA.....	48

ANOTĀCIJA

Pētījums veltīts līdz šim historiogrāfijā maz aplūkotai tēmai- Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas arhibīskapa Gustava Tūra darbībai no 1948. gada līdz 1954. gadam. Darba mērķis ir atspoguļot Gustava Tūra kā LELB arhibīskapa darbību, kādus uzdevumus viņš pats bija izvirzījis amata ietvaros, kādas bija viņa prioritātes esot LELB arhibīskapam, īpaši akcentējot to, kādas bija attiecības ar LELB Virsvaldi, RKLP pilnvarotajiem, padomju varu.

Darbā sākotnēji tiek iepazīstināts ar LELB situāciju pēckara Latvijā no 1944. gada, kad Latviju okupēja un anektēja PSRS, lai varētu izprast luterāņu baznīcas lomu valstī, kur reliģija nebija aizliegta, taču piedzīvoja apspiešanu no varas puses. Tālāk pētījumā raksturota Gustava Tūra loma LELB sovjetizācijas procesā, mainot luterāņu baznīcas statusu gan juridiski, gan sociāli jaunizveidotajā LPSR. Noslēguma nodaļā apskatīti galvenie Gustava Tūra darbības virzieni ārpus LELB Virsvaldes, mēģinot izprast viņa nozīmīgumu luterāņu baznīcā staļinisma periodā.

Atslēgas vārdi: Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca, Gustavs Tūrs, staļinisms, arhibīskaps, Reliģijas kulta lietu pārvalde.

ANNOTATION

This study is devoted for topic, which is practically not discussed in historiography – Evangelical Lutheran Church`s of Latvia archbishop Gustavs Tūrs activities . The aim of this study is to portray the activities of archbishop Gustavs Tūrs during the time from 1946 till 1954, what kind of activities during his reign as an archbishop was the most important for himself, more precisely the relationship with other Higher Council members of Lutheran Church and Soviet government and the commissioner of religious affairs designated in Soviet Latvia.

The study is presenting the situation of Lutheran Church in the post-war Latvia starting from 1944 till 1948, when Latvia was occupied by USSR and understand the role of Lutheran Church in state, where religion is not prohibited, but still experienced major repressions. The study also describes the role of Gustavs Tūrs in sovietization of Lutheran Church, when it experienced changes both legally and socially. The closing section represents the activities outside the Church`s Higher Council, trying to understand his significance in Luther Church during stalinism.

Key words: Latvian Evangelical Lutheran Church, Gustavs Tūrs, Religious cult affairs Council, archbishop.

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

ev. lut.	evaņģēliski luteriska
KPFSR	Krievijas Padomju Federālā Sociālistiskā Republika
Latvijas PSR	Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
LELB	Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca
LELB arhīvs	Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīcas arhīva
LVA	Latvijas Valsts arhīvs
LVVA	Latvijas Valsts vēstures arhīvs
PSKP	Padomju Savienības Komunistiskā partija
PSKP CK	Padomju Savienības Komunistiskā partijas Centrālā komiteja
PSRS	Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
PSRS AP	Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Augstākā Padome
PSRS MP	Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Ministru Padome
RKLP	Reliģijas kulta lietu padome
VDK	Valsts Drošības komiteja

IEVADS

PSRS Latviju Otrā pasaules kara laikā okupēja divreiz, 1940. gadā un 1944. gadā. Latvija tika iekļauta PSRS sastāvā, sākot veidot PSRS raksturīgu vidi, izmainot valsts pārvaldes aparātu, militāro jomu, politiskos sakarus. Visas valsts jomas piedzīvoja “sovjetizāciju” un tika pielāgotas sociālismam. Tas, kas netika īstenots Latvijā 1940. un 1941. gadā, tika turpināts 1944. gadā.

Sociālisma ieviešana Latvijas PSRS paredzēja izmaiņas kultūras, sociālās un reliģiskās dzīves jautājumos. Oficiāli Padomju Savienībā reliģija netika aizliegta, taču tika īstenota ateisma propaganda un reliģiskā darbība tika apgrūtināta visdažādākajos veidos. Pret kristīgajām konfesijām padomju varas attieksme bija neviennozīmīga, pareizticīgo baznīcu tā atzina un izmantoja savām propagandas vajadzībām, savukārt pret katoļiem tika vērstas atklātas represijas. Luteriskā baznīca bija savdabīgs ģeogrāfisks fenomens, jo Krievijas luteriskā baznīca bija apsīkusi (protams, ar padomju varas palīdzību)¹ pirms Otrā pasaules kara, tāpēc lielākā daļa luterāņu atradās Latvijas un Igaunijas PSR. Sabiedrībā valda uzskats, ka reliģija kā tāda tika aizliegta visā Padomju Savienībā un netika pieņemti nekādi reliģiski akti. Zināms, ka tā nav gluži patiesība, taču reliģijas praktizēšanu būtiski apgrūtināja varas izdotie dekrēti, represijas, patvaļīga un nekoncekventa rīcība.

Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca padomju laikā, līdzīgi kā citas tradicionālās konfesijas Latvijā, piedzīvoja jaunās varas politikas ierobežojumus, pret to tika likti lietā vairāki pretreliģiski instrumenti, izmainīta LELB struktūra, nomainīta Virsvalde un arhibīskapi, apcietināti, represēti un marginalizēti mācītāji un draudžu locekļi, mēģinot panākt ticības samazināšanos, izskaušanu un ateismu kā padomju iedzīvotāja “reliģiju”.

Viena no lielākajām izmaiņām bija tāda, ka Latvijas PSR uzsāka darbību Reliģijas kultu lietu padome (RKLP), kas pārvaldīja reliģijas organizēšanu, draudžu pārreģistrēšanu, u.c. procesus, tā bija tieši pakļauta Maskavai un ziņoja par to, kas notiek republikā un pilnvarotie saņēma tālākus norādījumus, kā īstenot padomju varas politiku uz vietas. Pirmais PSRS RLKP pilnvarotais LPSR Voldemārs Šeškens darbojās no 1944. gada līdz 1948. gadam, kad to nomainīja Jūlijs Restbergs, kas amatā bija līdz 1960. gadam.

¹ Talonens, J. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam.* Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009. 5-7. lpp.

LELB pirmajos pēckara gados izjuta milzīgo zaudējumu, kas bija radies Otrajā pasaules karā – vairākums mācītāju bija vai nu pametuši Latviju vai miruši, lielākā daļa LELB Virsvaldes kopā ar arhibīskapu Teodoru Grīnbergu atradās trimdā,² nepietika mācītāju, lai apkalpotu draudzes gan pilsētās, gan laukos, baznīcas kara darbības rezultātā bija nopostītas utt. Taču būtiskākā izmaiņa, ko piedzīvoja LELB 1946. gadā un vēlāk 1948. gadā, bija jaunās Virsvaldes un arhibīskapa ievēlēšana, kas tad arī noteica LELB nākotni turpmākajos padomju gados un luterāņu baznīcas kursu. LELB vadību no 1944. gada uzņēmās Kārlis F. Irbe, viņa pilnvaras apstiprināja Baznīcas viceprezidenta Edgara Berga 1944. gada 27. izdotsis rīkojums, kurā teikts, ka arhibīskapa Teodora Grīnberga prombūtnes laikā nozīmē Kārli Irbi par arhibīskapa vietas izpildītāju.³ Irbem, nespējot sastrādāties ar padomju varu un atklāti iebilstot pret RKLP pilnvarotā norādījumiem, ātri tika meklēts jauns Baznīcas vadītājs kopā ar Virsvaldi, kas būtu lojāla (vai vismaz sagādātu mazāk grūtības) padomju varai.

Jaunajai varai pieņemams un baznīcas sovjetizācijas procesa īstenošanai atbilstošs kandidāts atradās, visticamāk tieši tāpēc jau 1946. gada februārī arhibīskapa vietu K. Irbe arestēja, jo 8. martā par arhibīskapa vietas izpildītāju ar pārējās Virsvaldes locekļu atbalstu un manipulējot ar LELB Satversmi par arhibīskapa vietas izpildītāju tika “ievēlēts” Alūksnes mācītājs Gustavs Tūrs.⁴ Jaunais arhibīskapa vietas izpildītājs bija vienīgais Latvijā palikušais 1928. un 1931. gadu Sinodēs ievēlētais Baznīcas Virsvaldes Plenārsēdes loceklis, pēc V. Šeškēna ziņojuma I. Poļanskim Maskavā arī “viņš [Tūrs] nav sakompromitējis sevi vācu okupācijas laikā un ar zināmu piespiešanos ir uzskatāms par padomju varai lojālu cilvēku”.⁵ Vēlāk, pēc Ģenerālās Sinodes sasaukšanas 1948. gadā un jaunās LELB Satversmes pieņemšanas, Gustavs Tūrs 1948. gada 14. martā kļuva par pirmo Latvijas PSR evaņģēliski luteriskās baznīcas arhibīskapu un pavadīja amatā 20 gadus, līdz 1968. gada martā viņš atkāpās no sava amata. “Sarkanais arhibīskaps”, kā to dažreiz sauca trimdā esošie latvieši, pildot savus

² Talonens, J. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam.* Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009. 20. lpp.

³Bergmanis, A. Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca no 1944. gadam līdz 1968. gadam. Sakārt. J. Rubenis. *Teoloģija: teorija un prakse. Mūsdienu latviešu teologu raksti, I.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2005. 295-299.lpp.

⁴ Rozentāls 99.-101. lpp.

⁵ LVA, 1448. f., 1. apr. 241. 1, 3. lpp.

pieņākumus, centās veikt tādas darbības un pieņemt tādus lēmumus, kas sekmētu luterāņu baznīcas dzīvi valstī, kas ir reliģiju noliedzoša, vienlaikus attaisnojot Reliģijas kultu lietu padomes atbalstu nonākot arhibīskapa pozīcijā. Sadarbība ar padomju varu, lai nonāktu amatā un turpinātu tur atrasties, bija un ir iemesls neviennozīmīgai attieksmei pret Gustavu Tūru, kā pret mācītāju, amata brāli un cilvēku. Noslēguma darbs ir izstrādāts par viņa kalpošanu no 1948.-1954. gadam, jo tajā laikā tika īstenoti pirmie sovjetizācijas posmi, atrisinātas pirmās pēckaru gadu problēmas un G. Tūrs kā arhibīskaps ir pilnvaroto Voldemāra Šeškera (1944-1948) un Jūlija Restberga uzraudzībā (1948-1954), kas arī veido G. Tūra kā arhibīskapa dinamiku, katram no pilnvarotajiem esot savai attieksmei pret G. Tūru un LELB LPSR. Staļinisms baznīcā beidzās 1954. gadā, kad baznīcā sāka norisināties pretrunīgi procesi – destāļinizācija un vienlaikus antireliģiskās kampaņas pastiprināšanās.

Jautājums par LELB un padomju varas attiecībām ir pētīts pietiekami, taču pētniecības rezultātā radušās domas ir līdzīgas, tās atkārtojās publikācijās no 20. gs 90. gadiem līdz pat 2017. gadam. Atjaunojot Latvijas neatkarību, tika publicēti pirmie raksti par padomju varu un tās izpausmēm pret luterāņu baznīcu, gan vēsturnieki, gan teologi ir pievērsušies šim jautājumam. No pētniecības devumiem ir jāmin divi promocijas darbi, kas pēc tam kļuvuši par nozīmīgām literatūras vienībām par šo tēmu un laika posmu. Pirmais darbs ir somu baznīcas vēsturnieka, pētnieka Jouko Talonena “*Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*”⁶, kas strukturēti, izmantojot dažādus avotus sniedz ieskatu pirmajos pēckara gados LELB aktualitātēs, analizējot arī Gustava Tūra dzīvi un nozīmi luterāņu baznīcā. Otrs nozīmīgs darbs, kas ir aizstāvēts un izdots pavisam nesen, darbs kurā tiek apskatīta G. Tūra darbība arhibīskapa amatā ir mācītāja, teologa Linarda Rozentāla “*Sinodālais pārvaldes princips Latvijas evaņģēliski luteriskajā baznīcā 1948.-1984. gadā*”⁷, kur tiek analizēts sinodālās pārvaldes princips LELB, Tūra un padomju varas attiecības, it īpaši attiecības ar RKLP pilnvarotajiem uz vietas, LPSR. Lai gan padomju varas un luterisma attiecības no dažādiem aspektiem ir

⁶ Talonens, J. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009.

⁷ Rozentāls, L. *Izdzīvošana. Sinodālais pārvaldes princips Latvijas evaņģēliski luteriskajā baznīcā 1948.-1984. gadam*. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2017.

pētītas, Gustavs Tūrs kā personība un arhibīskaps iepriekšējos darbos ir apskatīts tikai kā arhibīskaps, kas pārstāv sovjetizēto luterāņu baznīcas daļu, vēlāk pārņemdam vadību savos grožos, īstenojot padomju varas politiku un sadzīvojot ar RKLP pilnvaroto klātbūtni viņa darbībā, maz izšķirot viņa personības un interešu nozīmību amata ietvaros. Piemēram, par katoļu bīskapu Pēteri Strodu (1892-1960),⁸ kas kalpoja arī padomju Latvijā, ir apkopota informācija un izdota grāmata, par arhibīskapu-metropolītu Antoniju Springoviču, kurš bieži parādās V. Šeškēna ziņojumos par Maskavu ir publikācijas, raksti un šķirklis katoļu enciklopēdijās,⁹ bet par G. Tūru šādas literatūras nav, ir atsevišķi raksti.¹⁰

Svarīgs aspekts tēmas izvēlē bija tas, ka Gustavs Tūrs ir pirmais, bezprecedenta gadījums- mācītājs nonāk (vai panāk to, lai nonāktu) amatā, kurā viņu neapstiprina viņa kolēģi un Satversme, bet gan viņu izvirza un apstiprina vara, kuras galējais mērķis patiesībā būtu iznīcināt institūciju un jomu, kuru Tūrs pārstāv. Šādos ekstrēmos apstākļos Gustavs Tūrs bija spiests “manevrēt” starp padomju varas un ideoloģijas radīto realitāti, kas fundamentāli atšķīrās no tās Latvijas, kas eksistēja līdz 1940. gadam, starp savu amatu, arhibīskapa un mācītāja, uzliktajiem laicīgajiem un garīgajiem pienākumiem un attieksmi no citu cilvēku puses.

Darba mērķis ir izpētīt Gustava Tūra kā LELB arhibīskapa darbību, kādus uzdevumus viņš pats bija izvirzījis amata ietvaros, kādas bija viņa prioritātes esot LELB arhibīskapam, īpaši akcentējot to, kādas bija attiecības ar LELB Virsvaldi, RKLP pilnvarotajiem. Šajā laikā RKLP pilnvarotie bija V. Šeškēns un J. Restbergs un svarīgi noskaidrot, kādas viņa darbības bija pretējas padomju varas gaidītajam, piemēram, 1951. gada Satversmes izmaiņu ierosinājums un Tūra pieaugošā varaskāre. Tāpat darbā nepieciešams apskatīt Gustava Tūra devumu un nostāju praktiskos baznīcas pārvaldības jautājumos- kapsētu, mācītāju un draudžu dzīvju jautājumos. Uzmanība jāpievērš arī Tūru darbībai Padomju Miera komitejā un Vispasaules Miera padomē. Darba autores nolūks ir atspoguļot Gustava Tūra darbību arhibīskapa amatā, akcentējot viņa lēmumu sarežģītos motīvus, politiski un sociāli grūtajos pēckara gados.

Lai sasniegtu darba mērķi, tika izvirzīti vairāki uzdevumi. Pirmais no tiem- raksturot kāda ir politiskā, sociālā situācija LELB un LPSR pēc padomju varas

⁸ Sk: *Bīskaps Pēteris Strods 1892-1960*. Rīga: RRRGSI, 1990. 136 lpp.

⁹ Sk: Cakuls, J. *Latvijas Romas katoļu priesteri*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1996.

¹⁰ Urtāns, A. Mācītājs Gustavs Tūrs bija pretrunīga personība. *Bauskas Dzīve*, 1999.

ienākšanas līdz 1948. gadam, respektīvi līdz laikam, kad Gustavs Tūrs kļuva par arhibīskapu. Kā nākošais uzdevums būtu apskatīt Gustava Tūra nākšanas pie varas apstākļus, analizēt padomju varas un G. Tūra personības nozīmi 1948. gada Ģenerālajā sinodē, izmaiņām LELB Satversmē un Virsvaldē. Trešais uzdevums ir izpētīt kādus darbības virzienus G. Tūrs uzskatīja par sev un amatam svarīgiem, ar kādiem izaicinājumiem saskārās.

Darbā tiks analizēti avoti- LELB virsvaldes protokoli un ziņojumi, korespondence ar RKLP pilnvaroto, pilnvarotā ziņojumi Maskavai par G. Tūru un informācija par G. Tūra darbību gan padomju, gan trimdas presē.

Darbs ir iedalīts trīs nodaļās un septiņās apakšnodaļās, kuras daļēji veidotas pēc hronoloģiska principa, daļa- tematiski. Pirmajā nodaļā tiek aprakstīti LELB apstākļi jaunos politiskajos un sociālajos apstākļos no 1944-1948. gada marta sākuma, laikā, kad Gustavs Tūrs bija tikai arhibīskapa pienākumu izpildītājs, luterāņu baznīcas sovjetizācijas procesa analīze, pirmie konflikti ar RKLP pilnvarotajiem LPSR.

Otrajā nodaļā analizēts laiks no 1948. gada marta Ģenerālās Sinodes un Gustava Tūra kļūšanas par arhibīskapu, Latvijas PSR ev.-lut. baznīcas izveidošanu Gustava Tūra vadībā, izmaiņās LELB Satversmē, Virsvaldes un arhibīskapa attiecību dinamiku.

Trešajā nodaļā ir apskatīti tie darbības virzieni, kuros Gustavs Tūrs izrādīja vislielāko darbošanos, rezultātus. Darbības virzieni dalīti trīs grupās- baznīcas fiziskā uzturēšana (draudzes, dievnami, izdevējdarbība), ekumēniskajā un teoloģiskās izglītības jautājumā un pēdējā apakšnodaļa ir veltīta Gustava Tūra starptautisko sakaru uzturēšanai un dalībai Vispasaules Miera komitejā.

Noslēguma darbs sastāv no titullapas, satura rādītāja, anotācijām latviešu un angļu valodās, izmantoto saīsinājumu saraksta, ievada, avotu un literatūras apskata, trīs nodaļām un septiņām apakšnodaļām, secinājumiem un izmantoto avotu un literatūras saraksta.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

1. Avotu apskats

Lai analizētu Gustava Tūra darbību LELB arhibīskapa amatā padomju autoritārisma apstākļos no 1948. gada līdz 1954. gadam, darba izstrādē lietoti un analizēti dažādi avoti. Tie ir divu grupu materiāli:

- 1) dokumentālie avoti;
- 2) prese.

1.1. Dokumentālie avoti

- 1) Latvijas Nacionālā Arhīva Latvijas Valsts (turpmāk LNA LVA);
- 2) Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas arhīva (turpmāk – LELB arhīvs) iepriekš publicēti dokumenti un kalendāri.

LVA PSRS Ministru Padomes (turpmāk – MP) RKLP¹¹ un vēlāk izveidotās Reliģijas Lietu Padomes pilnvarotajos Latvijas PSR fondos¹² glabātajos materiālos atrodas informācija par institūciju saraksti par reliģisko kultu lietām ar LELB Virsvaldi, vietējām varas institūcijām, dokumenti par LELB stāvokli un darbību, pilnvarotā atskaites PSRS MP RKLP par LELB darbību. Darba izstrādē nozīmīga loma ir RKLP pilnvarotā sarakste ar Gustavu Tūru par baznīcas “sovjetizācijas” procesu, izmaiņām baznīcas Satversmē 1948. gadā un 1951. gadā, RKLP pilnvarotā un G. Tūra attiecībām. Analizējot materiālus, bija jāņem vērā, ka bieži RKLP un padomju varas darbība un attiecības ar LELB ir rakstīti ar mērķi parādīt RKLP labākā gaismā, neuzsverot savas neveiksmes un problēmas, bet baznīcu daudzkārt parādot sliktākā gaismā.

LELB arhīvā apkopoti materiāli no 1944. gada, kad iepriekšējais baznīcas arhīvs aizgāja bojā, nodegot baznīcas Virsvaldes ēkai Vaļņu ielā. Ziņas par iepriekšējo periodu līdz 1944. gadam ir saglabājušās fragmentāri un pārsvarā sastāv no dažādiem publicētiem avotiem. Darba izstrādē noderēja baznīcas vadības darbību aprakstoši materiāli,¹³ kas sniedz detalizētu baznīcas vadības darbības aprakstu. Arhīvā atrodami Baznīcas kalendāri bija viens no galvenajiem avotiem, kas veicināja izpratni pa LELB

¹¹ LNA LVA, 1419. f. 1. ap. 6.1, 7.1.; 14.1, 15.1.

¹² LNA LVA, 1448. f. 2. ap. 37.-40., 184.-189., 241-253.

¹³ LELB arhīvs, 1. f., 2. apr.

vadības un Gustava Tūra komunikāciju ar luterāņiem Latvijas PSR no 1946.-1954.¹⁴ gadam, izmantoti arī vēlāki kalendāri,¹⁵ lai labāk saprastu Gustava Tūra arhibīskapa dzīves gājumu.

Darbā tika izmantots arī Romas Katoļu Baznīcas krājums,¹⁶ kurā ir pieejami fragmenti no PSRS RKLP pilnvarotā ziņojumiem, korespondences ar MP, ticības dzīves kazuālijas, kur arī ir publicēta pilnvaroto korespondence, ziņojumi par katoļu darbību un garīgo (kristīgo) dzīvi vispār.

1.2.Prese

Darba izstrādes laikā kā vienu no papildus avotiem, kas palīdzēja veidot priekšstatu par LELB arhibīskapa Gustava Tūra darbību, sabiedriskās aktivitātes un sabiedrības attieksmi, bija tās atspoguļojums Latvijas PSR un trimdas preses publikācijās. PSRS varas politika noteicas padomju preses saturu, tādēļ ir svarīgi uzzināt kāda informācija tika nodota LPSR iedzīvotājiem un veidots priekšstats par tādu jautājumu kā reliģija - evaņģēliski luterisko baznīcu un tās vadītāju. Savukārt trimdas preses savukārt bija saikne ar tiem luterāņiem, kas palikuši Latvijā, informācijas avots par ticības dzīvi dzimtenē, varas un baznīcas attiecībām.

Publikāciju laika posms ir no 1946. līdz 1954. gadam, vairākos gadījumos izmantotas arī vēlākas publikācijas,¹⁷ kas sniedz labāku izpratni, piemēram, par trimdas latviešu nostāju notiekošo LELB, Gustava Tūra arhibīskapa amata ieņemšanu, vizītēm uz ārzemēm, “miera misiju” u.c. notikumus. Jāpiebilst gan, ka Tūra darbības atspoguļojums ir neregulārs, tas drīzāk ir kāda notikuma sakarā – piemēram Miera komitejas aktualitātes,¹⁸ ārzemju vizītes uz trimdas zemēm vai citu valstu ciemošanās LPSR,¹⁹ skandāli²⁰ vai jubilejas.²¹

¹⁴ LELB arhīvs, Baznīcas kalendārs 1947. Ev.-lut. Baznīcas virsvaldes izdevums. Rīga: 1947.

¹⁵ LELB arhīvs, Baznīcas kalendārs 1961. Ev.-lut. Baznīcas virsvaldes izdevums. Rīga: 1961.

¹⁶ Čakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu Baznīcas vēstures materiāli. XX gadsimts*. Viļāni: SIA “Renovata”, 2001.

¹⁷ Cīņa nr. 288 (07.12.1959)

¹⁸ Cīņa nr. 289. (10.12.1959)

¹⁹ Padomju Jaunatne nr. 157 (21.08.1957)

²⁰ Padomju Students 19. (18.08.1951)

²¹ Dzimtenes balss nr. 25 (08.06.1965)

Darba izstrādē tika izmantoti “Cīņa”²² u.c. laikraksti, kas bija vieni no galvenajiem laikrakstiem un varas ruporiem okupācijas laikā. Tāpat tika analizēti izdevumi, kas domāti jaunākiem lasītājiem, piemēram, “Padomju Jaunatne”²³ un “Padomju Students”²⁴. No trimdas preses tika analizēti laikraksti “Austrālijas Latvietis”²⁵, “Londonas Avīze”²⁶, kas bija vieni no būtiskākajiem izdevumiem trimdas latviešiem un sniedza informāciju par notiekošo Latvijas PSR, trimdas latviešu attieksmi pret Gustava Tūra darbību arhibīskapa amatā. Trimdas preses publikāciju laiks ir vēlāks par 1954. gadu, taču arī vēlākie raksti veicina izpratni par Tūra darbības vērtējumu trimdas latviešu mītnes zemēs, piemēram, par Tūra darbību Miera aizstāvēšanas komitejā.²⁷ Trimdas prese Gustava Tūra darbību atspoguļo kritiski, nebaidoties izteikt pat naidīgas piezīmes par arhibīskapa amata pildīšanu, sadarbību ar padomju varu, amoralitāti, universitātes nepabeigšanu u.c. lietas. No trimdas izdevumu autoru puses netiek slēpta vilšanās kolaboracionismā ar padomju varu, Tūrs tiek saukts par sarkano arhibīskapu un netiek atzīts par legītimu LELB vadītāju, savukārt LPSR presē šādus izteikumus par Tūra amatu neizsaka, jo amats tika ieņemts ar padomju varas atbalstu.

Raksts “Gustavs Tūrs bija pretrunīga personība” reģiona laikrakstā Bauskas dzīve ir vienīgā mūsdienu preses vienība, taču ļoti interesanta un noderīga Gustava Tūras personības iepazīšanai. 1999. gada februārī publicētais A. Urtāna atmiņās un avotos balstītais raksts labi apstāsta Gustava Tūra kalpošanu Bauskā no 1921. līdz 1944. gadam, aprakstot gan Tūra izturēšanos pret pilsētniekiem un ģimnāzistiem, gan raksta autors spriež par nākamā arhibīskapa teoloģiskajiem uzskatiem. Rakstā autors norāda uz Tūra opurtūnista dabu, kad kalpot jebkurai varai nesagādā problēmas, Tūrs esot varējies slavināt gan K. Ulmaņa režīmu, nacistus un visu beidzot ilgi paliekošos padomju okupācijas spēkus, jauno LPSR un aizlūgt par pilnvarotā V. Šeškēna veselību. Rakstā ir noderīgi minēta arī vietējo iedzīvotāju reakcija uz Tūra politisko angažētību un savu uzskatu pieslīpēšanu pēc vajadzības. Tomēr raksta beigās A. Urtāns raksturo Tūru kā

²² Cīņa nr. 249 (19.10.1950)

²³ Padomju Jaunatne nr. 27 (30.08.1951)

²⁴ Padomju Students nr. 19 (08.09.1951)

²⁵ *Austrālijas Latvietis*, Sidneja, Melburna, Hackney, Austrālija. (1949- mūsdienas)

²⁶ *Londonas Avīze*, Londona, Lielbritānija (1942-mūsdienas)

²⁷ “Turss pret Atombumbu” *Austrālijas Latvietis nr. 594 (08.07.1961)*

“veiksmīgu” diplomāti, novērtēdams devumu Bauskas draudzei un LELB paglābšanu no iznīcības.²⁸

2. Literatūra

Teorētiskajā literatūrā par totalitārisma veidiem un tā teoriju attīstību, kas ļauj ieraudzīt padomju režīmu un tā attieksmi pret reliģiju un sabiedrību plašākā kontekstā, vislabāk palīdz iegūt tādi pētnieki kā Hanna Ārente²⁹, Timotijs Snaiders³⁰ un Ivars Ījabs.³¹

Viena nozīmīgākajām literatūras vienībām šim darbam ir somu baznīcas vēsturnieka Juoko Talonena grāmata “*Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944.-1950. gadam*” (2009)³², tam beigās ir pievienots bagātīgs dokumentu krājums, kas tiek izmantots arī šajā pētnieciskajā darbā lai veidotu priekšstatu par procesiem ev.-lut. baznīcā. J. Talonena darbs sniedz ieskatu par baznīca apspiesto stāvokli padomju režīma apstākļos, varas un baznīcas attiecībām pirmajos pēckara gados, Virsvaldes izveidošanu, Satversmes pārveidošanu un G. Tūra nozīmību LELB kopš 1946. gada, kad tas stājās amatā kā arhibīskapa pienākumu izpildītājs. Monogrāfijai ir izcili pielikumi, kas tiek izmantoti arī šajā darbā.

Otra nozīmīgākā vienība ir mācītāja, baznīcas pētnieka Linarda Rozentāla uz 2014. gadā aizstāvētās disertācijas grāmata “*Izdzīvošana. Sinodālais pārvaldes princips Latvijas evaņģēliski luteriskajā baznīcā 1948.-1984. gadā*” (2017).³³ Autors ir veicis pētījumu par ev.-lut. baznīcas pārvaldes veidu kopš 1948. gada 15., 16. marta Ģenerālās sinodes, kurā par arhibīskapu tika ievēlēts Gustavs Tūrs. Autors savā darbā ir izmantojis Latvijas Valsts arhīva, Latvijas Valsts vēstures, Latvijas Nacionālā vēstures muzeja, Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas arhīva materiālus. Tāpat ir informācija no

²⁸ Urtāns, A. Mācītājs Gustavs Tūrs bija pretrunīga personība. *Bauskas Dzīve*, Nr.20,8. lpp. 17. februāris, 1999. Turpinājums Nr. 23, 24. februāris, 1999.

²⁹ Ārente, H. *Totalitārisma izcelsme*. Rīga: Elpa, 2000.

³⁰ Snyder, T. *On tyranny. Twenty Lessons from the Twentieth Century*. 2017.

³¹ Ījabs, I. *Pilsoniskā sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.

³² Talonens, J. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009

³³ Rozentāls, L. *Izdzīvošana. Sinodālais pārvaldes princips Latvijas evaņģēliski luteriskajā baznīcā 1948.-1984. gadam*. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2017. 338 lpp.

vairāku ar ev.-lut. baznīcu saistītu cilvēku privātarhīvu materiāli, kas noder šī darba izstrādei.

Lai gan L. Rozentāla pētniecības mērķis ir sinodālā pārvaldes principa analizēšana, autors sniedz loģisku, sakārtotu, uz avotiem balstītu ieskatu par ev.-lut. baznīcu pirms okupācijas, Otrā pasaules kara laiku, okupācijas režīma dažādos periodus un politikas ietekmi uz baznīcas dzīvi. Šim darbam svarīga ir tieši par Gustava Tūra darbību arhibīskapa amatā, baznīcas vadības politiku, mērķiem, attiecībām ar RLKP pilnvarotajiem un varu kā tādu laika posmā no 1946.-1948.-1968. gadam.

Pie apskatītās literatūras pieder arī publikācijas akadēmiskos žurnālos un dažādos rakstu krājumos. No rakstiem svarīgākais ir vēsturnieka, LR totalitārisma seku dokumentēšanas centra speciālista Alda Bergmaņa raksts 'Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca no 1944. gada līdz 1968. gadam'³⁴ teoloģijas un reliģijpētniecības rakstu krājumā *'Teoloģija: teorija un prakse. Mūsdienu latviešu teologu teksti. I sējums'* (2005). Rakstā ir izmantoti dažādu arhīvu materiāli, iepriekšējās publikācijas par tēmu. Raksta autors sniedz kritisku skatījumu uz notiekošo ev.-lut. baznīcā laikā no 1944.-1968. gadam

Darba izstrādē tika izmantots Latvijas Universitātes Teoloģijas Fakultātes izdevums "Ceļš", 1992. gada 1.nr (44), S. Ginteres un I. Zālītes raksts "*Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē*",³⁵ 1996. gada nr. 48. Solveigas Krūmiņas-Koņkovas publikācija "*Luteriskā Baznīca un Latvijas sabiedrība Edvarta Virzas un Alberta Freija publikācijās*"³⁶ un 2002. gada "Ceļš" nr. 54, kurā I. Kļaviņa analizē Latvijas Valsts arhīvā esošo informāciju par Baznīcas vēsturnieku, mācītāju, profesoru Robertu Feldmani rakstā "*No prof. R. Feldmaņa lietas*", kurā ir informācija par Latvijas PSR varas attiecībām ar mācītāju R. Feldmani un Feldmaņa apcietināšanu 1950. gadā.³⁷

³⁴ Bergmanis, A. Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca no 1944. gadam līdz 1968. gadam. Sakārt. J. Rubenis. *Teoloģija: teorija un prakse. Mūsdienu latviešu teologu raksti, I.* 294.-387. lpp. Rīga: Zvaigzne ABC, 2005.

³⁵ Gintere, S., Zālīte, I. Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums.* Nr. 1. (44). Rīga: LU Teoloģijas fakultātes izdevniecība "Ceļš", 1992.

³⁶ Krūmiņa-Koņkova, S. Luteriskā Baznīca un Latvijas sabiedrība Edvarta Virzas un Alberta Freijas interpretācijā. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums.* Nr. 48. Rīga: LU Teoloģijas fakultātes izdevniecība "Ceļš", 1995.

³⁷ Kļaviņa, I. No prof. R. Feldmaņa lietas. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums.* Nr. 54. Rīga: LU Teoloģijas fakultātes izdevniecība "Ceļš", 2002.

Tāpat svarīgu informāciju dod VDK Zinātniskās komisijas izdotie rakstu sējumi, piemēram, tādi raksti kā Solveigas Krūmiņas-Konkovas “*Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 – 1954)*”,³⁸ pētnieces Madaras Brūnavas raksti “*Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: mazo kristīgo konfesiju piemērs (1956-1959)*”³⁹ un “*Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: baptistu un septītās dienas adventistu piemēri (1944-1953)*”,⁴⁰ Šie raksti sniedz informāciju par varas un baznīcas attiecībām, varas atšķirīgo politiku dažādu konfesiju piemēros. Savukārt dr. philol. Ingūnas Daukstes-Silasproģes raksts “*Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja (1951-1990): izveide, struktūra, virzieni*”⁴¹ apskata Miera komisijas darbību LPSR, kas bija viens no veidiem kā Gustavs Tūrs kā arhibīskaps varēja veicināt ev.-lut. baznīcas darbību, “piesedzot” to ar tik populāro miera ideju. Darbā vēl tiek izmantoti tādu pētnieku kā I. Feldmaņa,⁴² R. Feldmaņa,⁴³ J. Zubkovas⁴⁴, Ē. Mestera⁴⁵ un V. Tēraudkalna⁴⁶ u.c. autoru darbi par padomju režīma politiku pret reliģisko dzīvi Latvijas PSRS un Padomju Savienībā kopumā totalitārisma apstākļos.

³⁸ Krūmiņa-Konkova, S. *Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 –1954) VDK Zinātniskās komisijas raksti*. 1. sējums. 2016.

³⁹ Brūnava M. *Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: mazo kristīgo konfesiju piemērs (1956-1959)*. *VDK Zinātniskās komisijas raksti*. 1. sējums. 2016.

⁴⁰ Brūnava, M. *Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: baptistu un septītās dienas adventistu piemēri (1944-1953)*. *VDK Zinātniskās komisijas raksti*. 2. sējums. 2017. gads.

⁴¹ Daukste-Silasproģe, I. *Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja (1951-1990): izveide, struktūra, darbības virzieni*. *VDK zinātniskās komisijas raksti*. 3. sēj. 2017. gads

⁴² Autoru kolektīvs. *Zinātniskais red. Feldmanis, I. Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005.

⁴³ Feldmanis, R. *Latvijas baznīcas vēsture*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2010

⁴⁴ Zubkova, J. *Pribaltika i kreml*. Moskva : Rosspen, 2008.

⁴⁵ Mesters, Ē. *Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas vēsture (1944-1990)*. Rīga: Klints, 2005.

⁴⁶ Tēraudkalns, V. *Reliģijpētniecība: Vēsture, metodes, teorijas*. Rīga: Mansards, 2014.

1. LELB JAUNAJOS UN SOCIĀLAJOS UN POLITISKAJOS APSTĀKĻOS 1944.-1948. GADA MARTS

1943. gadā ar Staļina pavēli tiek izveidota atsevišķa PSRS Pareizticīgās baznīcas padome, 1944. gada 19. maijā tiek izveidotas pārējo kristīgo konfesiju un jūdaisma reliģijas kulta lietu padome. Abām institūcijām ir skaidrs uzdevums – regulēt kultu darbību, izdot likumus un dekrētus, kas attiecas uz konfesijām, pārvaldīt atņemtus īpašumus, tai skaitā pēc draudžu reģistrācijas atdot tos draudžu lietošanai⁴⁷.

Lai saprastu, kā šie procesi tika īstenoti no Maskavas puses, J. Zubkova monogrāfijā “Прибалтика и Кремль. 1940-1953”, norāda, ka ir nepieciešams atbildēt uz tādiem jautājumiem kā 1) kāda informācija nokļuva no Baltijas līdz Maskavai un kas bija tās avots 2) kādas CK struktūras nodarbojās ar Baltijas jautājumiem 3) kuri PSRS centrālās vadība jautājumi attiecās tieši pret Baltijas valstīm un kā tie tika kontrolēti 4) kāda bija saziņa līnijā Maskava – Rīga, Tallina, Viļņa.⁴⁸ Varas īstenošanas jautājumi bija cieši saistīti ar reliģisko kultu stāvokli okupētajās teritorijās. Okupētās Baltijas valstis bija neparastā situācijā, jo lielākā daļa no PSRS luterāņiem dzīvoja Igaunijā un Latvijā, tāpēc bija nepieciešams pieņemt īpašus lēmumus attiecībā par reliģisko kultu lietām šajā teritorijā.

Solvitas Krūmiņas-Konkovas veiktajā pētījumā,⁴⁹ kur tiek analizēta RKLP pilnvarotā darbība un attiecības ar baznīcu, ir skaidrs, ka tiek iesaistītas augstākās amatpersonas gan LPSR, gan PSRS līmenī. No Maskavas uz Latviju tika sūtīti aģenti, kuru uzdevums bija pārvaldīt doto teritoriju un ziņot Maskavai par notiekošo, vietējās varas atsaucību un iedzīvotāju nostāju. Aģentu darbība tika vērtēta, vai tā ir pietiekami efektīva un sasniedz augstākās varas mērķi, piemēram, var minēt Maskavas sazināšanos ar Vili Lāci par Voldemāra Šeškēna darbību RKLP pilnvarotā amatā⁵⁰. Pārmetot Šeškēna informācijas avotu mazskaitlīgumu, tas tiek atcelts no amata un to 1948. gadā ieņem J. Restbergs. Tātad neviens nebija drošībā, visus kontrolēja visi, it īpaši “no

⁴⁷ Ramet, S.P. *Religious policy in the Soviet Union*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1993. 57. lpp.

⁴⁸ Zubkova, J. *Pribaltika i Kreml 1940–1953*. Moskva: Rosspen, 2008. 10.lpp.

⁴⁹ Krūmiņa-Konkova, S. Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 –1954) *VDK Zinātniskās komisijas raksti*. 1. sējums.2016. 174. lpp.

⁵⁰ Turpat, 174.-175.. lpp.

augšas”. Saziņas līmenis starp Rīgu un Maskavu bija svarīgs abām iesaistītajām pusēm, un ja kas nefunkcionēja, varas vīri nekavējās tos nomainīt pret efektīvāku kadru ar skaidrāku darbības stratēģiju.⁵¹ Centrālās varas sadarbība ar vietējo pārvaldi pret reliģiskajiem kultiem bija svarīgam, taču bieži vien tika piesegta viena vai otra puse nolīdzinot negludumus pret kopējo “ienaidnieku”.⁵² Varas attieksme pret konfesijām bija negatīva, taču ar gradācijām. Kā jau minēts, pareizticīgo baznīcu izmantoja propagandai, pret luterisko baznīcu izturējās neitrāli aizdomīgi, Romas Katoļu baznīcu uzskatīja par neuzticamu tās centra ārpus PSRS, Vatikāna, dēļ.⁵³ ⁵⁴ Baptistus un metodistus reliģijas reformu sākumā “piecieta”, jo tie atradās arī Maskavā, taču vēlāk evaņģēliskajām un harizmātiskajām draudzēm klājās daudz grūtāk mazā skaita un īpašas politikas dēļ.⁵⁵

Tāpat RKLK ievēroja “līniju”, kuras ietvaros tika īstenota pašu aktīvāko personu [ticīgo personu, mācītāju] atmaskošana un arestēšana, ticības graušana ticīgo un sektantu grupās ar aģentu palīdzību, iesūtot tos pretpadomju grupās, veicinot nesaprašanos, aizdomīgumu viņu starpā, vervējot kādu no draudžu vai sektu dalībniekiem.⁵⁶ Šādi pilnvarotie, kā V. Šeškens bija atsūtīti no Maskavas uz pārvaldāmo vietu, par kuru tiem jāziņo. Ņemot vērā tā laika kadru politiku, uz LPSR, lai papildinātu komunistiskās partijas rindas un nosegtu partijas un varas orgānu “vakances”, uz LPSR sūtīja partijas biedrus ar latvisku izcelsmi (Voldemārs Šeškens, visticamāk, bija to

⁵¹ Čakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu Baznīcas vēstures materiāli. XX gadsimts.* 171-173. lpp.

⁵² Ramet, S.P. *Religious policy in the Soviet Union.* 57. lpp.

⁵³ Pavlovičs, J. *Padomju Latvijas ikdiena.* Rīga : Jumava. 30. lpp.

⁵⁴ PSRS un Katoļu baznīcas attiecību normalizēšanai PSRS reliģisko kultu pārvalde ieteica arhibīskapam metropolītam Antonijam Springovičam saglabāt dogmātus par pāvesta augstāko reliģisko vadību, bet praktiski norobežoties no pāvesta politiskajām pozīcijām. Strods, H. *Latvijas katoļu baznīcas vēsture 1075-1995.* Rīga, 1996. 299.lpp.

⁵⁵ Ramet, S.P. *Religious policy in the Soviet Union.* 324. lpp.; Harizmātiskajām draudzēm, netradicionālām reliģiskām kustībām, sektām vienmēr ir grūtāk uzturēt savu darbību ekstremālos apstākļos – politiskais režīms, karš, utt. cilvēkresursu trūkuma, režīmu nesapratnes, sabiedrības konservatīvisma dēļ. (Tēraudkalns, V. *Reliģijpētniecība: Vēsture, metodes, teorijas*) Piemēram, nacistiskās Vācijas okupācijas vairākas baptistu draudzes sadarbojās ar luterāņu draudzēm, jo ev. lut. baznīcai bija politiski izdevīgāks stāvoklis, tās rīkoja ekumēniskus dievkalpojumus, izmantoja draudzes telpas utt. Latvijā 1937. gadā pieņemtais likums par tradicionālām un netradicionālām konfesijām netieši tika pārņemts arī LPSR kulta organizēšanā.

⁵⁶ Bergmanis, A 297. lpp.

latviešu pēctecis, kas izceļoja uz Krieviju Pirmā pasaules kara laikā), neskatoties uz to, ka šiem cilvēkiem nebija latviešu valodas zināšanu.⁵⁷ V. Šeškens nepārzināja latviešu valodu, kas vēlāk bija viens no pārmetumiem, kuru izteica Šeškanam, kad viņu atcēla no pilnvarotā amata.⁵⁸ Galvenais Šeškēna, un vēlāk J. Restberga, uzdevums bija izveidot un noturēt savā ietekmē piemērotu LELB vadību un Virsvaldi.

RKLP metodes bija tuvas čekas darbībai, liels uzsvars bija uz aģentu vervēšanu, lai gan tā nevienmēr bija veiksmīga. Drošības dienesta metodes un stimgrāka, vairāk ierobežojoša LELB uzraudzība bija Jūlija Restberga vadībā, kas iepriekš arī bija bijis VDK struktūrās, izmantojot kontaktus un sev pazīstamās metodes- apcietināt, pratināt, iebaidīt, draudēt izrēķināties ar ģimenes locekļiem.

Līdz ar arhibīskapa v.i. Irbes atklāto nesadarbošanos, Šeškens saskarās ar problēmām un aktualitātēm, par kurām ziņoja arī savam priekšniekam priekšsēdētājam I. Poļanskim “Ar luterāņiem īpašas izmaiņas nav notikušas. Pabeigta tikai piecinieka izveide, kurš kļūs par baznīcas pārvaldi. Šī pagaidu valde ievēlēs bīskapa vietas izpildītāju.”⁵⁹ Šeškens un Restbergs ziņoja RKLP par notiekošo valstī ik ceturksni, atzīmējot cik daudz cilvēku pieder kādai ticībai,⁶⁰ raksturojot lielākās problēmas un situācijas, kurās vajag zināt kā rīkoties, kā rīkojas Gustavs Tūrs⁶¹, utt. Arī pašam Šeškanam ziņoja par to, ko Tūrs dara, piemēram, Cēsu apmeklēšana un sarunas ar draudzes locekļiem par aizbēgušajiem latviešiem⁶² un arhibīskapa aicinājumu tiem atgriezties mājās.⁶³

⁵⁷ Krūmiņš, G. Teritorijas pārvaldes organizēšana un kadru politika Latvijā no 1944.-1947. gadā. *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki*. 3 (71). Rīga: “LU žurnāla “Latvijas vēsture” fonds”, 2008. 49.-51. lpp.

⁵⁸ Rozentāls, L. 148. lpp.

⁵⁹ LVA 1448. f. 1. apr. 239.1. 43. lpp.

⁶⁰ LVA 1448. f. 1. apr. 241. 3. 5. lpp.

⁶¹ Turpat. V. Šeškens ziņo, ka Gustavs Tūrs, kas nesen ievēlēts par arhibīskapa vietas izpildītāju ir devies pēc savām personīgajām mantām uz Alūksni, lai varētu sākt darboties LELB Virsvaldē Rīgā.

⁶² LVA 1448. f. 1. apr. 50. lpp. V. Šīres ziņojums par Gustava Tūra viesošanos Cēsīs 1947. gada jūnijā.

⁶³ Ahibīskapa G. Tūra radioruna 1947. gada 15. novembrī, kur Tūrs aicina atgriezties tautiešus Latvijas PSR, lai tie neciestu vairs ārzemēs, bet gan dzīvotu atkal labi Tēvzemē. “..Tā lūdz Dievu gan par tiem, kas še, viņas klēpī, atrodas un savās mājās dzīvo, gan par tiem, kas vēl svešumā nīkst un kļīst. Daži arī paši maldīdamies tur nokļuvuši, nezinādami, kā grūtā brīdī izšķirties un kurp doties.” LELB arhīvs, nr. 484.

Jūlijam Restbergam pēc amata ieņemšanas bija vairāk ziņojumu I. Poļanskim tieši par Gustava Tūra darbību arhibīskapa amatā, piemēram,

1.1. BAZNĪCAS VIRSVALDE UN PADOMJU VARA 1944.-1946.

Arhibīskaps Teodors Grīnbergs 1944. gadā pametot Latviju Baznīcas vadību atstāja Rīgas iecirkņa prāvestam LELB Virsvaldes priekšsēdētāja vietniekam Edgaram Bergam, kuru par savu vietnieku Grīnbergs atbilstoši Satversmei bija apstiprinājis jau 1944. gada 25. jūlijā.⁶⁴ Bergs pēc vācu varas iestāžu pavēles bija spiests pamest Rīgu un pārcelties uz Ventspili, kur tas izveidoja pagaidu Virsvaldi. Taču pagaidu Virsvaldes darbībā šādā vadībā nebija ilga, 1944. gada 11. oktobrī Bergs kopā ar citiem prāvestiem ne pēc savas vēlēšanās devās uz Vāciju. Par arhibīskapa vietas izpildītāju kļuva Kārlis Irbe, vienīgais, kas no 1944. gada septembra Virsvaldes apstiprinātajiem T. Grīnberga vietniekiem bija palicis Rīgā.⁶⁵

Ar prāvestu Latvijas pamešanu Virsvaldes sastāvs bija samazinājies. 1944.-1945. gada ziemā LELB Virsvalde sastāvēja no K. Irbes kā arhibīskapa vietas izpildītāja, prāvestiem P. Rozenberga un A. Siļķes un laju pārstāvis- Baznīcas kasieris K. Šlosbergs.⁶⁶ Kā kantora darbinieki Virsvaldes kancelejā strādāja arī laji Roberts Prūsis un Klāra Baumanē.⁶⁷

Virsvaldes pirmie uzdevumi bija iecelt prāvestus, kuri aizstāja tos, kuri bija devuši trimdā vai miruši. Virsvalde iecēla lielākoties garīdzniekus, kas pārstāvēja konservatīvo teoloģiju, taču kā spriež J. Talonens,⁶⁸ nav skaidrs, vai tā bija apzināta izvēle vai vienkārši cilvēku trūkums, iecelt jaunus garīdzniekus, lai spētu nodrošināt pilnvērtīgu draudžu dzīvi. 1945. gads Virsvaldei pagāja mēģinot atjaunot LELB kārtību pēc kara vienlaikus adaptējoties jaunajai padomju varai.

Kārļa Irbes un Virsvaldes darbību pārbaudīja un pārvaldīja Reliģijas kulta lietu pārvalde un tās pilnvarotais Latvijas PSR Voldemārs Šeškens. Tā uzdevums bija pārvaldīt reliģiskos procesus valstī (izņemot Pareizticīgo baznīcu, tai bija tieša pārvalde

⁶⁴ Talonens, J. 21. lpp.

⁶⁵ Gintere, S., Zālīte, I. Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums*. Nr. 1. (44). Rīga: LU Teoloģijas fakultātes izdevniecība "Ceļš", 1992. 99. lpp.

⁶⁶ LELB Kalendārs 1944. Informācija par ev.-lut. Virsvaldi. 60. lpp.

⁶⁷ Talonens, 32.-33. lpp.

⁶⁸ Turpat, 33.-34. lpp.

no Maskavas), pārliecināties vai tiek ievērota padomju varai atbilstoša darbība, piemēram, draudžu reģistrēšanas un pārreģistrēšanas process, dievkalpojumu kārtība, svētdarbība, reliģiskā izglītība pieaugušajiem un bērniem, padomju pretdarbība utt. Jāpiebilst, ka V. Šeškens bija strādājis padomju drošības dienestos, tādējādi tam bija pieredze darbā ar padomju varai neizdevīgiem un neļoļiem cilvēkiem. Caur RKLP tika mēģināts vervēt NKVD jeb čekas aģentus Baznīcas Virsvaldē un pārējo mācītāju aprindās, sējot savstarpēju neuzticību un nesaprašanos LELB augstākajās aprindās. Tika savervēti tādi aģenti kā Arnolds Siļķe, kura uzdevums bija ziņot par arhibīskapa vietas izpildītāju Irbi un pārējiem Virsvaldes locekļiem. Siļķe cerēja, ka varēs palikt uzticīgs gan Virsvaldei, gan strādāt ar čeku, ziņojot tikai to informāciju, kas nekaitētu Virsvaldes locekļiem.⁶⁹ Drīz vien A. Siļķe saprata, ka nespēj tā strādāt un atteicās no ziņotāja amata, vienlaikus informējot K. Irbi par to, ka ir ziņojis NKVD un tomēr atteicies no aģenta pienākumiem.⁷⁰ Siļķes un Irbes attiecības saglabājās labas un konfidenciālas. Tomēr čeka saņēma ziņojumus par LELB vadību no citiem ziņotājiem ar segvārdiem “Krupnovs”, “Demokrāts” (iespējams K. Šlosbergs).⁷¹

Jau no stāšanās amatā Kārlis Irbe parādīja to, ka ir bezkompromisu cilvēks, ka nepiekāpsies padomju varas politikai tik tāl, cik no viņa tas būtu atkarīgs. Tomēr Irbe bija spiests konsultēties par praktiskiem Baznīcas dzīves jautājumiem ar Šeškenu, parādot to, ka vēlas turpināt vadību “pēc vecā stila”.⁷² V. Šeškens drīz vien ziņoja, ka Irbei ir pret padomju nostāju,⁷³ ka tam ir grūtības atrast kopīgu valodu ar arhibīskapa vietas izpildītāju. Irbe atteicās uzrunāt ticīgos iedzīvotājus, lai mudinātu tos cītīgāk kalpot padomju varai, vadīt dievkalpojumus, kas svinētu padomju varas ienākšanu. Daļēji atklāts konflikts bija LELB atbalsts mežabrāļu kustībai, kur Irbe apkārtrakstā Latvijas luterāņiem aicina palīdzēt tiem, kas nav ar viņiem fiziski, taču cīnās par saviem

⁶⁹ Talonens, J. 17. pielikums A. Siļķes pratināšana, Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas slēdziens par A. Siļķes vervēšanu un kā aģenta izmantošanas neiespējamību 1946. gada 26. jūnijā. “Savervēts 1944. gada 6. XII uz ļoļiem, brīvprātīgiem pamatiem. Vervēšanas laikā vērtīgus materiālus nesniedza. [...] 1944. 21. XII ieradās uzdevumu neizpildījis, un kategoriski atteicās no slepenās sadarbības ar VDTK”

⁷⁰ Turpat.

⁷¹ LVA 1448. f. 1. ap. 239. l. 4. lpp.

⁷² Talonens, J. 54. lpp.

⁷³ Talonens, J. 16. pielikums. V. Šeškens ziņojums “Par Latvijas Luterāņu baznīcas arhibīskapa pienākumu pagaidu pildītāja K. IRBES pretpadomju noskaņojumu un darbību.” 1945. gada oktobrī.

principiem⁷⁴, Irbe ceļoja pa Latviju un apmeklēja draudzes bez Šeškēna atļaujas, izraisot arvien lielāku padomju valdības pārstāvju neapmierinātību Maskavā, kā to ir iespējams redzēt V. Šeškēna korespondencē ar J. Sadovski.⁷⁵

1945. gada pavasarī Šeškēns ieteica Irbem atteikties no arhibīskapa vietas izpildītāja amata brīvprātīgi, Irbe atbildēja, ka gaida atgriežamies Grīnbergu un Bergu (arhibīskapu Teodoru Grīnbergu un LELB Virsvaldes locekli E. Bergu) Ziņojot par to Maskavai, Šeškēns ironiski piebilda, ka Irbe gaida angļu ierašanos.⁷⁶ Irbe palika amatā un turpināja pildīt savus pienākumus, vadīt dievkalpojumus, teikt sprediķus. Savos sprediķos Irbe reti gan runāja par aktuālajiem notikumiem, vairāk koncentrējoties uz ticības stiprināšanu.

Pie šādiem apstākļiem RKLP pilnvarotajam V. Šeškēnam un Maskavai kļuva skaidrs, ka ir nepieciešams padomju varai lojāls (vai *lojālāks*) arhibīskaps un Baznīcas Virsvalde, ko būtu iespējams kontrolēt. 1946. gada 21. februārī čeka arestēja Irbi, iztaujājot to par saviem politiskajiem uzskatiem, sadarbību ar ārvalstu baznīcām pirms Otrā pasaules kara, par mācītājiem, kas bija emigrējuši.⁷⁷ Tajā pašā dienā tika apcietināts arī prāvests A. Siļķe. Vēl tika apcietināts P. Rozenbergs, visiem tika izvirzītas apsūdzības pretpadomju darbībā. LELB "vecais kurss" bija kapitulējis padomju priekšā, sāka veidot jaunu Baznīcas Virsvaldi un meklēt jaunu arhibīskapu.⁷⁸ Dokumenti liecina, ka izšķirošo lēmumu mainīt Baznīcas Virsvaldes augstāko vadību pieņēma tikai 1946. gada sākumā, kad pasliktinājās Padomju Savienības un rietumvalstu attiecības. Bija svarīgi, lai nepieciešamības gadījumā ev. lut. Baznīca atbalstītu padomju ārpolitikas pasākumus, ar Irbi priekšgalā tas bija apšaubāmi.⁷⁹

1946. gada pavasarī vienlaicīgi gatavojot arestus K. Irbem un A. Siļķem, V. Šeškēns pavadīja ievērojamu laiku meklējot padomju varai derīgus garīdzniekus. Uzdevums

⁷⁴ Irbe nevarēja atbalstīt mežabrāļus oficiāli, taču šajos sprediķos gan runātājam, gan klausītājam bija skaidrs, par kuriem brāļiem, kas nav fiziski tuvumā bet cīnās par taisnību, ir runa.

⁷⁵ LVA 1448. f., 1.ap. 239. l. 52.-53. lpp.

⁷⁶ Talonens, J. 55. lpp.

⁷⁷ Bergmanis, A. Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca no 1944. gadam līdz 1968. gadam. Sakārt. J. Rubenis. *Teoloģija: teorija un prakse. Mūsdienu latviešu teologu raksti, I.* 312. lpp.

⁷⁸ Talonens, J. 56. lpp.

⁷⁹ Bergmanis, A. *Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca no 1944. gadam līdz 1968. gadam.* 313. lpp.

īpaši bija arhibīskapa amatam, jo bija nepieciešams padomju varai lojāli noskaņots un arī pazīstams Latvijas mācītāju aprindās.

1.2. IZMAIŅAS LELB VADĪBĀ UN GALVENIE PROCESI 1946. MARTS -1948.

MARTA SĀKUMS

1946. gada 8.martā Gustavs Tūrs stājās arhibīskapa vietas izpildītāja amatā.⁸⁰ Jaunās Baznīcas vadības uzdevumi bija mainīt iepriekšējo spītīgi ieturēto Irbes kursu, kur Baznīcas vadība sastrādājās ar padomju varu un RKLP tieši galējas nepieciešamības gadījumā, mēģinot norobežoties no laicīgās politikas. Iekšēji mērķis bija atbrīvoties no iepriekšējās Virsvaldes vai vismaz tiem, kas izrādīja pretestību padomju varai, pabeigt draudžu reģistrācijas un pārreģistrācijas procesu, ierobežot un regulēt ticības dzīvi valsts, apriņķu, draudžu, indivīda līmenī, nostiprināt padomju varai lojālos garīdzniekus savās vietās, uzlabot ziņošanas sistēmu, izmantot luterisko baznīcu, lai uzrunātu padomju tautu.⁸¹

Gustavs Tūrs⁸² ir dzimis 1890. gadā Praulienā, Madonas rajonā, mācījies Pēterburgas 6. vidusskolā, vēlāk studējis Tartu Universitātē. Sākotnēji jurisprudenci, vēlāk nomainījis studiju virzienu uz teoloģiju, materiālo apstākļu dēļ studijas vairākkārt pārtraucis. Teoloģijas fakultāti G. Tūrs neabsolvēja, taču aktīvi darbojās studentu korporācijā "Lettonia", kurā iemanto vairākus draugus, tai skaitā A. Virbuli, ar kuru starpkaru periodā ceļojis pa Eiropu un uz Jeruzalemi, gan arī Gustavu Šaurumu, kas G. Tūram korporācijā bija īpaši tuvs cilvēks.⁸³ G. Tūrs starpkaru periodā kalpojis Latgales draudzēs, Bauskas draudzē ilgāku laiku un turpat arī strādājis par skolotāju, kara un

⁸⁰ LVA, 1448. f. 1. ap. 190. l. 4. lpp.

⁸¹ Piemēram, 1946. gada "Latvijas PSR Evaņģ. lut. baznīcas arhibīskapa vietas izpildītāja vēstījums Latvijas evaņģeliskai tautai" Talonens, J. 19. pielikums 235. lpp.; 1946. gada "Uzsaukums latvju evaņģēliskai tautai ziedot kritušo sarkanarmiešu bāreņiem", Talonens, J. 20. pielikums.236. lpp.

⁸² Literatūrā un avotos parādās vairākas Tūra uzvārda versijas, piemēram, Turss-Tursiņš, Turss-Tūrs, Turss (visbiežāk krieviski) un Tūrs. Šajā darbā ir izmantots uzvārds Tūrs, jo tāda ir bijusi iepriekšējo darbu tradīcija, to ir izmantojis gan L. Rozentāls, gan J. Talonens. Bijušais LELB arhibīskaps Ēriks Mesters norāda, ka uzvārda maiņas dēļ Tūrs ir daudz ķengāts trimdas latviešu sabiedrībā, kā atkal vienu no viņa arogantās personības izpausmēm. Mesters norāda, ka starpkaru periodā pasu izdošanas dēļ uzvārdu rakstība varēja mainīties, piemēram, Rožlaps "kļūt" par Rožlapi utt. Gustava Tūra brālis Jānis Turss (1876-1945) uzvārdu laika gaitā nemainīja. Mesters, Ē. 23. lpp.

⁸³ Pārcitēts: *Album Lettonorum 1870-1930. g. -R., 1930. -92., 99. lpp.*

vāciešu laikā kalpojis Zemītes, Sātu, Alūksnes draudzēs. Mainīgās varas un to atšķirīgās ideoloģijas G. Tūram netraucēja teikt sprediķus gan par vāciešiem, gan par padomju varu, “kas atbrīvojusi no latviešu mūžīgā ienaidnieka”. Par G. Tūru 1973. gada LELB izdotajā kalendārā viņa nekrologā nav minēta Tūra darbība Otrā pasaules kara laikā, tikai tas, ka viņš ir uzņēmies šo svarīgo uzdevumu atjaunot luterāņu baznīcu pēc kara postažas un uzsvērta sadarbība un Virsvaldes pārraudzība, lai luterāņu baznīca plauktu un zeltu.⁸⁴

J. Talonens tālāko G. Tūra darbību un kalpošanu raksturo kā “rakstura īpašības neliecina par īpašu teoloģiskās domas dziļumu. [...] Teoloģiski raugoties, viņš bija vienkāršs praktizējošs lauku mācītājs bez kādiem dziļākiem teoloģiskiem uzskatiem. Politisko uzskatu ziņā Tūra personība vērtējama visai pretrunīgi. Viņš bija opurtūnists, kurš rīkojās tā, kā to prasīja konkrētā situācija.”⁸⁵ Laikrakstā “Bauskas dzīve” 1999. gadā ir aprakstīts G. Tūra dzīves gājums un kalpošana līdz 1944. gadam, kurā vairāki Bauskas iedzīvotāji atcerās Tūru kā elegantu pēc izskata, bet rupju un mantkārīgu pēc izturēšanās. Skandāls ar sešpadsmitgadīgās Skaidrītes Januškaites pašnāvību, kurā mācītāju vaino meitenes pazudināšanā, izraisīja LELB Konsistorijas izmeklēšanu, kurā gan atzina, ka meitenes nāve ir bijis negadījums un Bauskā Tūram dzīvojot daudz nelabvēļi, kas izmanto šausmīgo atgadījumu. Tomēr šīs baumas un attieksme no draudzes locekļiem bija pietiekama, lai Tūru pārceltu no Bauskas draudzes uz Alūksnes draudzi. Izmeklēšanu pārtrauca arī 1944. gadā ienākošā Sarkanā armija. Vēlāk šis atgadījums padomju publikācijās nav pieminēts, tikmēr trimdas latvieši izmantoja iespēju atgādināt par “sarkanā arhibīskapa” šaubīgo pagātni.⁸⁶

Pirmie soļi Tūram arhibīskapa vietas izpildītāja amatā pēc 1946. gada marta bija aicinājums ziedot bāreņiem, kas palikuši bez apgādes kara rezultātā⁸⁷ un uzrunas luterāņiem, kas bija ieturēts padomju patriotisma stilā.⁸⁸

Viens no pirmajiem darbiem, kas atklāja Tūra attiecības ar padomju varu vēl vairāk bija bijušo LELB vadītāju apcietināšana, pratināšana un tiesāšana 1946. gada ziemā un martā. Pratināšanu laikā Irbe, Siļķe un Rozenbergs tika apsūdzēti par to, ka atrodies

⁸⁴ LELB Kalendārs 1973 83.-84. lpp.

⁸⁵ Talonens, J. 63.-64. lpp.

⁸⁶ Urtāns, A. Mācītājs Gustavs Tūrs bija pretrunīga personība. *Bauskas Dzīve*, Nr. 23, 8. lpp. 24. februāris, 1999.

⁸⁷ 1448. f. 1. 37. l. 47. lpp., Mesters, E. 37. lpp.

⁸⁸ LELB Kalendārs 1947, G. Tūrs “Jaungada dievvārdu sveiciens draudzēm” 15. lpp.

LELB vadībā, tie nemaz neesot mēģinājuši izprast padomju varu. Gluži otrādi, tie esot sekmējuši pretpadomju noskaņojumu garīdznieku un ticīgo vidū.⁸⁹ Visvieglāk tiesāt bija iepriekšējo arhibīskapa vietas izpildītāju Kārli Irbi, jo par viņu bija gan Šeškēna ziņojumi Maskavai, gan aģentu Krupnova un Demokrāta ziņojumi par Irbes izteicieniem padomju varas sakarā.⁹⁰ Pēc ilgstoša tiesas procesa, kur tika uzrādītas dažādas apsūdzības par laika posmu no 1941. gada, 1946. gada 25. jūnijā nodeva “pretpadomju” Baznīcas vadītāju lietas tiesā. Irbem un Siļķem tika piešķirts desmit gadus cietumsoda spaidu nometnē, Rozenbergam- piecus. Visiem paredzēja arī mantas konfiskāciju. Vēlāk Maskavā pieņēma spriedumu bez mantas konfiskācijas, taču Rozenbergam palielināja sodu uz astoņiem gadiem spaidu nometnē. J. Talonens min, ka trimdā esot izskanējusi informācija par Tūra mēģinājumiem mīkstināt sodu bijušajiem Virsvaldes locekļiem, taču arhīvā nekas tāds neesot atrasts un tāpat šī darbība ir bijusi nesekmīga – Irbe tika nosūtīts uz Pečoriem, vēlāk uz Karagandu, Siļķes nosūtījuma vieta bija Vorkutas lēģeris.⁹¹

Nākamā iekšējā “lieta”, ar kuru Tūram bija jātiek galā jaunā amata ietvaros bija administratīvie pasākumi- Baznīcas vadības iecelšana, ekonomiskā stāvokļa apzināšana un uzlabošana, draudžu pārreģistrācija, dievnamu un kapu apsaimniekošana u.c. jautājumi.⁹²

Baznīcas virsvalde vēl nebija līdz galam izveidota, tai pietrūka trešais loceklis, par kuru tika piesaistīts Rīgas Sv. Jāņa pirmās draudzes mācītājs Arvīds Kauliņš. Oficiāli to apstiprināja amatā 1946. 19. jūnijā, Tūrs pamatoja savu izvēli ar Baznīcas Satversmes 91. pantu,⁹³ kur arhibīskaps ārkārtas situācijās ir tiesīgs proponēt prāvesta vietas izpildītājus. 1946. gada martā pēc Alberta Virbuļa nāves par Baznīcas Viceprezidentu kļuva Gustavs Šaurums, vēl Revīzijas komisijā sāka strādāt Pēteris Kleperis.⁹⁴ Pēc visām izmaiņām LELB vadībā bija Tūrs, Kauliņš, Kleperis un Šaurums. No lajiem Baznīcu pārstāvēja Šlosbergs, kuram bija kontakti ar Iekšlietu ministriju un Vegers sāka

⁸⁹ Talonens 70. lpp.

⁹⁰ LVA 1448. f., 1. ap., 239. l. 4.-5. lpp.

⁹¹ Mesters, Ē. 17.-18. lpp.

⁹² Talonens, J. 89. lpp.

⁹³ LVA 1448. f. 1.ap., 190. 4. lpp.

⁹⁴ Bergmanis, A. 315. lpp.

strādāt 1947. gadā Zinātņu akadēmijā.⁹⁵ Protams, ka visas amatpersonas tika saskaņotas un izvēlētas ar V. Šeškenu.

Nākamais jautājums bija Baznīcas ekonomiskais stāvoklis pēc Otrā pasaules kara un pirmajiem pēckara gadiem. Zināms bija tas, ka zaudējumi bija milzīgi- baznīcas bija izpostītas, draudzes un draudžu locekļu bija maz (un trūcīgi), līdz ar to ienākumi no draudzēm bija zemi. Tikai 15% no draudžu maksājumiem nonāca līdz Baznīcas virsvaldei un no maksājumiem bija atbrīvotas vissmagāk cietušās draudzes. Vēl kādu laiku par ienākumu avotu kalpoja LELB izdotie kalendāri un dziesmu lapiņas, taču tās drīz aizliedza un 1947. gadā no šīs pozīcijas nauda gandrīz nemaz neienāca.⁹⁶

Nepalīdzēja arī draudžu reģistrācijas un pārreģistrācijas process, kas ilga no 1946. līdz 1947. gadam, kur draudzēm bija jābūt vismaz 20 cilvēkiem, lai tās varētu reģistrēt, tām bija jāspēj nomaksāt nodokļi un citi apgrūtinājumi.⁹⁷ Problēmas sagādāja cīņa par dievnamiem un kapu apsaimniekošanu, kur padomju vara aizliedza slēgt vai izmantot kulta celtnes bez RKLP atļaujas, taču šīm ēkām vienlaicīgi, lai tās vispār varētu izmantot, tika uzlikts milzīgi nodokļi, līdz pat 20 reizēm vairāk nekā parastām dzīvojamām platībām. Ēkās, kas zaudēja kulta telpu statusu, ierīkoja koncertzāles, cirku (Liepājā), noliktavas, glabātuves, deju zāles un izmantoja tās citām funkcijām.

Šajā ekonomiskajā jautājumā Tūra un Šeškēna draudzīgās attiecības parādīja savu īsto dabu, RKLP bija represīva iestāde kulta vajadzībām, to tieši parādīja nodokļu un kulta ēku politika.⁹⁸ Tomēr Šeškēns un padomju vara rīkojās taktiski kapsētu jautājumā, jo pēc likuma tās bija valsts īpašums, taču 1947. gadā daudz kapsētu atradās tieši draudžu īpašumā, taču dažās pilsētās kapsētas tika nacionalizētas.⁹⁹

Tomēr būtiskākais process šajā laikā bija Latvijas PSR evaņģēliski luteriskās Baznīcas Satversmes izveidošana. 1947. gadā G. Tūrs un Baznīcas Virsvalde sāka gatavoties Sinodei, kurā piešķirtu Tūram arhibīskapa pilnvaras un pieņemt jauno

⁹⁵ Talonens, J. 90. lpp.

⁹⁶ LVA 1448. f. 1. ap. 242. l. 7.-8. lpp. V. Šeškēna vispārējs ziņojums I. Poļanskim par luterāņu baznīcas situāciju, izmantojamību padomju varas propagandai u.c. jautājumi. Šeškēns raksta par dziesmu lapiņu tirāžām un baznīcas kalendāra izdošanas apmēriem, kā kalendāra tirāžu vajag palielināt, taču dziesmu lapiņas nevajagot. Tirāža 1947. gadā plānota palielināt kalendāriem uz 4500, no kuriem 300-400 eksemplāri domāti luterāņiem, kas atrodās ārzemēs.

⁹⁷ Talonens, J. 92. lpp.

⁹⁸ Talonens, J. 95. lpp.

⁹⁹ Mesters, Ē. 35. lpp., LVA, 1448. f. 1 ap., 245. l. 8. lpp.

Satversmi, tādējādi dibinot jaunu luterisko baznīcu padomju Latvijā. 1947. gada jūlijā Pēteris Kleperis lūdz pilnvaroto un LELB virsvaldi “atļauju” 24. jūlijā sasaukt Rīgas prāvesta sinodi, kuras dienas kārtībā ir tādi punkti kā 1) Iecirkņa sinodes atklāšana no Gustava Tūra, 2) prezidija vēlēšana [...] 4)prāvestības jautājums 5) sinodes jautājums utt. ¹⁰⁰ Savukārt ap to pašu laiku G. Tūrs pilnvarotajam iesniedz jaunās LELB Satversmes pamatlīnijas uz divām lapām.¹⁰¹

L. Rozentāls secina, ka laikā no 1946. gada līdz 1948. gada martam padomju režīms īstenoja varas pārņemšanu gan praktiski, gan juridiski, piespiežot pakļauties baznīcu padomju antireliģiskās politikas un prakses principiem.¹⁰² Baznīcas sovjetizācija ar pašu cilvēkiem no iekšienes grāva baznīcas lomu, statusu, līdz ar to luteriskā baznīca zaudēja daudz draudžu un locekļu, atšķirībā no katoļiem, kļuva neaktīva (it īpaši pēc G. Tūra aiziešanas no amata 1968. gadā un nāves 1973. gadā) un ieslīga stagnācijā. LELB Satversmes veiktajiem labojumiem bija izteikti padomju gars- iluzora demokrātija un pārspīlēta centralizācija.

¹⁰⁰ 1448. f. 1.ap 184. l.. 1. lpp.

¹⁰¹ Turpat, 2.-3. lpp.

¹⁰² Rozentāls, L. 268.-269. lpp.

2. GUSTAVA TŪRA KĻŪŠANA PAR ARHIBĪSKAPU 1948. GADA MARTĀ

2.1. LELB ĢENERĀLĀ SINODE 1948. GADA 14. UN 15. MARTĀ

Lai pieņemtu jauno Satversmi un ievēlētu Gustavu Tūru par arhibīskapu un kārtot organizatoriskus jautājumus, 1947. gadā tika nolemts, ka 1948. gada pavasarī tiks sasaukta LELB Sinode. Pēc Šeškēna ieteikuma un jaunās Baznīcas Satversmes “ieskaņās”, uz Sinodi tiktu izvirzīts tikai iecirkņa prāvests, viens mācītājs un viens lajs. Ja tiktu ievērotu 1928. gada Satversme un Sinožu kārtība, būtu jāpiedalās visiem luterāņu mācītājiem un pārstāvim no katras draudzes. Tas priekš Tūra un Šeškēna bija par demokrātisku un ievērojot “vecu kursu”.¹⁰³ Tūrs jauno Satversmi izstrādāja kopā ar Šeškēnu, pieaicināts bija arī jau iepriekš minētais J. Vēgers. Arhibīskaps valdes sēdēs visiem pārējiem raksturo jaunas Satversmes nepieciešamību- daudz kas bija mainījies, piemēram, Baznīcas un nekustamā īpašuma attiecības, kas vairs nav aktuālas tādā izpratnē, kā ir minēts Satversmē, jo viss īpašums pieder valstij. Arī mācītāju un baznīcēnu iecelšana bija mainījies, bija izstrādātas nevajadzīgas detaļas tieši garīdznieku iekšējo attiecību kārtošanai.¹⁰⁴

1947. gada rudenī notika prāvestu iecirkņu sinodes, kur bija svarīgi ievēlēt īstos prāvestus, kurus vieglāk vadīt. Gandrīz visas iecirkņu vēlēšanas, kuras Tūrs bija pasludinājis par brīvām, notika saskaņā ar Tūra plānu.¹⁰⁵ Vairums iecirkņu prāvestu vēlēšanas notika Rīgā, uz tām bija ieradušies prāvesta vietas izpildītāji. Lielākoties prāvestu vēlēšanas notika bez starpgadījumiem, izņemot Rīgas iecirkņa vēlēšanas, kur amatu pēc ilgstošām diskusijām tomēr ieguva Arvīds Kauliņš.¹⁰⁶

Kopumā topošais arhibīskaps bija situācijas noteicējs, tomēr arī šajos apstākļos bija brīvi domājoši cilvēki, kuriem bija neatkarīgs viedoklis no Tūra un viņa komandas. Vairums mācītāju un laju atradās viņa kontrolē, iecirkņu vēlēšanās tie neiebilda Tūram,

¹⁰³ 1448. f. 1. ap. 184. lietā ir lielākā daļa informācijas par laiku no 1947. gada 7. jūnija līdz pat 1947. gada 4. decembrim, kur ir Virsvaldes ziņojumi pilnvarotajam, gan Tūra jaunās LELB Satversmes galvenās līnijas, iesniegumi sinožu noturēšanai, sinožu protokoli utt.

¹⁰⁴ Tūrs piedalījās gandrīz visās prāvestu iecirkņu sinodēs, kas tika noturētas 1947. gadā, uzstājoties ar referātu par garīgo un mantisko situāciju baznīcā, informējot, tiesa gan bez lielām izvēles iespējām, kāpēc ir nepieciešamas izmaiņas Baznīcas Satversmē. Piemēram, 1448. 1. ap. 184.1. l. 45. lpp.

¹⁰⁵ 1448. f. 1. ap. 184. 13. lpp.

¹⁰⁶ Talonens, J. 114. lpp.

turklāt visu sinožu protokolus nodeva arī Šeškenam, kas varēja jau paredzēt pilnīgi citas varas izpausmes pret dumpiniekiem.¹⁰⁷

Šeškens 1947. gada 28. oktobrī ziņoja, ka sinodes ir bijušas veiksmīgas, opozīcija ir nenožīmīga un disidentiem nav reāla atbalsta – gaidāmajai Sinodei nav šķēršļu, LELB tiks pārveidota par Latvijas PSR evaņģēliski luterisko Baznīcu pēc satura un būtības.¹⁰⁸

1948. gada janvārī Gustavs Tūrs “lūdza” atļauju RKLP pilnvarotajam Šeškenam sasaukt LELB Ģenerālo Sinodi. Sinode tika sasaukta 1948. gada 14. un 15. martā, gan Sinodes programma, gan tajā pieņemtie lēmumi bija sagatavoti iepriekš. Balsošana Sinodē tika noteikta atklāta, tāpēc bija skaidrs, kādi ir balsošanas apstākļi un kas draud par neapmierinātības izteikšanu.¹⁰⁹

Kopumā piedalījās 45 sinodāļi, atklāšanas dievkalpojumā Doma katedrālē ieradās ap 2000 cilvēku, daļa no tiem pārstāvēja Padomju Latvijas inteliģenci. Sinodē piedalījās 14 iecirkņu izvirzītie prāvesti, LELB Virsvaldes un Revīzijas komisijas locekļi. Uz Sinodi bija ieradušies viesi- Igaunijas evaņģēliski luteriskās baznīcas bīskapa vietas izpildītājs Augusts Pehns un mācītājs Jans Kivits. Pēdējais Gustavam Tūram līdzīgā veidā vēlāk kļuva par Igaunijas evaņģēliski luteriskās baznīcas arhibīskapu un tiem izveidojās draudzīgas saites kopā ceļojot uz augstākās garīdzniecības sanāksmēm PSRS un visā pasaulē.¹¹⁰

G. Tūrs savā sprediķī Sinodes atklāšanas dievkalpojumā pieminēja Vecās Derības praviešus Jesaju un Jeremiju, kas aizstāvējuši mieru. Sinodes noslēguma dievkalpojumā sprediķoja mācītājs Vītols.¹¹¹ Sinodi iemūžināja arī kinohronikā, lai vajadzības gadījumā to varētu parādīt arī ārzemēs, par notikušo dzimtenē trimdā devušies latvieši uzzināja no radio un preses.¹¹² Rietumos nokļuvušie mācītāji bieži rakstīja saviem amata brāļiem vēstules interesējoties par to, kā notiek dzimtenē. Teodors Grīnbergs savukārt pēc Tūra kļūšanas par arhibīskapu lūdza atsūtīt dokumentu

¹⁰⁷ Liepājā, Ventspilī un citur Kurzemē atradās tādi mācītāji, kā piemēram, Hugo Maksimilāns Grīvāns kas atklāti paziņoja, ka iebilst pret komunisma klātbūtni luteriskajā baznīcā veidojot opozīciju notiekošajam. Talonens, J. 117.-119. lpp.

¹⁰⁸ Talonens, J. 118. lpp.

¹⁰⁹ Gintere, 100. lpp.

¹¹⁰ LELB Konsistorijas kalendārs 1954. g., “*Mūsu Maskavas ceļojuma iespaidi*”, 37.-39. lpp., mācītāji V. Lorbergs un K. Daugulis.

¹¹¹ Talonens, J. 131. lpp.

¹¹² 1448. f. 1. ap. 244. l., 17.-19. lp.

kopijas, kas liecina ka trimdā dzīvojošie mēģināja uzturēt attiecības ar luterisko baznīcu Latvijā.

1948. gada 16. martā Gustavs Tūrs “ziņo” RKLP pilnvarotajam par iepriekšējo divu dienu Latvijas PSR IX Sinodes rezultātiem, kur Rīgā, Arhibīskapa katedrālē tika ievēlēta Virsvalde sekojošā sastāvā:¹¹³ Baznīcas Virsvaldes prezidents arhibīskaps Gustavs Tūrs, Virsvaldes locekļi Gustavs Šaurums, Alberts Vītols, Arvīds Kauliņš, Pēteris Kleperis, Krišjānis Šlosbergs un lajs Jānis Vegers. Revīzijas komisijā ievēlēts tika prāvests Arnolds Zviņģis, Vilis Bergholds un mācītājs Vilhelms Ozols.

V. Šeškens savukārt mazliet vēlāk ziņo Maskavai par to, ka Ģenerālā Sinode un tās vienprātīgums ir sagādājis gandarījumu, darba gaita esot ritējusi labi, neviens no sinodāļiem neesot izrādījis “individuālismu”- “Ģenerālā Sinode noritēja pilnīgi pēc izstrādātā plāna. Galvenie jautājumi tika izlemti absolūtā vienprātībā, statūti pieņemti vienbalsīgi, bez izmaiņām un papildinājumiem. Sarežģītākais jautājums par arhibīskapa kandidatūru atrisināts pozitīvi. Divu gadu darbs, audzinot luterāņu garīdzniekus padomju garā, ir devis rezultātus. Jautājums par T. Grīnberga atcelšanu no amata ir pieņemts bez iebildēm.”¹¹⁴ Šeškens ziņo, ka Grīnbergs ir atcelts no arhibīskapa amata, taču patiesībā uz vairākām dekādēm izveidojās situācija, kad vienai baznīcai ir divi arhibīskapi, jo Teodors Grīnbergs turpināja savu darbību trimdā un lielākā daļa trimdas latviešu Grīnbergu uztvēra par “īsto” arhibīskapu, Gustavu Tūru uzskatot par padomju varas marioneti un nelegitīmu baznīcas galvu Latvijā. Ar Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas ārpus Latvijas dibināšanu un vairāku trimdas mītņu baznīcu un draudžu nodibināšanu dīvainā situācija kaut mazliet uzlabojās, vēlāk par nākamo arhibīskapu trimdā kļuvis Dr. theol., LU profesoram Kārlim Kundziņam 1962. gadā. Linards Rozentāls darbā par Sinodālo pārvaldes principu LELB no 1948. gadam līdz 1984. analizējot jauno LELB Satversmi secina, ka jaunā Satversme ir juridiski jauns dokuments, tam ir tikai 1/3 strukturālā un 1/5 saturiskā kontinuitāte ar 1928. gada Satversmi.¹¹⁵ Ir izmainīts arī Satversmes preambulas teksts, kas iepriekš sasaistīja

¹¹³ 1448. f. 1. ap. 185.l. 4. lpp.

¹¹⁴ Ceļš, 101. lpp.

¹¹⁵ Rozentāls, L.105. lpp. Savā pētījumā par izmaiņām LELB Satversmē autors iedziļinās atšķirībās starp 1928. gada, 1948. gada, 1951. gada reformas mēģinājumu, 1968. gada labojumos.

LELB ar globālo luterāņu kopienu, tagad norobežojoties no tā. Par vienu no galvenajām jaunās Satversmes priekšrocībām tās izstrādātāji min kodolīgumu.¹¹⁶

Faktiski Maskavai apstiprinot to, ka jaunais Satversmes projekts atbilst Latvijas PSR spēkā esošajai likumdošanai, nav pretrunā ar padomju politiku, luteriskā Baznīca kļuva par Latvijas PSR “valsts baznīcu”, lai arī formāli valsts un baznīcas bija šķirtas. No 1928. gada Baznīcas Satversmes bija palicis pāri maz, Tūra vēlme “samazināt vismaz uz pusi” bija izpildīta.¹¹⁷; ¹¹⁸ Baznīcas Satversme, kas tika labota 1968. gadā pēc Tūra atteikšanās no amata, bija vēl tālāka no 1928. gada Satversmes, no kā var secināt, ka padomju vara un tā laika luterāņu augstākā garīdzniecība izmainīs to, kas nepieciešams, lai īstenotu padomju varu.¹¹⁹

2.2. JAUNĀ LELB SATVERSME UN GUSTAVA TŪRA ATTIECĪBAS AR LELB VIRSVALDI

Mācītājs, baznīcas pētnieks Linards Rozentāls analizējot 1948. gada martā pieņemto jauno LELB Satversmi saredz to, ka izmaiņas 1928. gada Satversmē un līdzība ar 1929. gada Nolikumu par Krievijas pareizticīgās baznīcas pārvaldi, neizbēgami tuvināja luterāņu baznīcu padomju valsts pārvaldes modelim.¹²⁰

PSRS valsti pārvaldīja partijas institūcija, kas balstījās hierarhijā un politiskā lojalitāte kļuva par vienu no galvenajiem kritērijiem amata ieņemšanai. Šis atlases princips eksistēja arī padomju luterāņu baznīcā, tādējādi gan valstī, gan baznīcā augstos amatos varēja nonākt cilvēki nevis savas kompetences, bet gan augstāk stāvošu labvēļu dēļ. Šī situācija izraisīja to, ka amatos bieži nonāca personas, kas nekompetentas nākamajā amatā.¹²¹ Analogija starp luterāņu baznīcu un PSKP CK Politbiroju, Ģenerālsēkretāru un augstākās nomenklatūras pārstāvjiem, kuru rokās bija koncentrēta vara, ir nenoliedzama. Tā izveidojās līdz ar 1948. gada Satversmi, nostiprinājās 1951. gadā, kad G. Tūrs sasauca pēdējo, X Sinodi, nākamā notika tikai 1968. gadā, kad XI Sinodē Tūrs atkāpās no arhibīskapa amata. Līdz Linarda Rozentāla pētījuma izstrādei vēsturnieki un citi pētnieki par 1948. gada Satversmi un jaunā arhibīskapa amata

¹¹⁶ Rozentāls, L. 105.-106. lpp.

¹¹⁷ Talonens, A. 114. lpp.

¹¹⁸ Rozentāls, L. 140. lpp.

¹¹⁹ Rozentāls, L. 202. lpp.

¹²⁰ LVA, 1448. f., 1. apr. 185.l., 133.-136. lpp.

¹²¹ Rozentāls, L. 141.-142. lpp.

tiesībām bija uzsvēruši acīmredzamo- mazāk prāvestu, lielāka vara Baznīcas Virsvaldei un arhibīskapam, kas ir arī Virsvaldes Prezidents. Jāpiebilst, ka 1947. gadā Tūram ar Šeškeni izcēlās konflikts, kurā Tūrs esot draudējis, ka nepiekritīs jaunajai Satversmei ja arhibīškaps nebūs vienlaicīgi arī Valdes prezidents.¹²²

Pēc jaunās Satversmes nebija nepieciešama Latvijas sinode, bet gan Ģenerālā Sinode, kurā bija gandrīz astoņas reizes mazāka, nepārstāvēja visas draudzes, prāvestu iecirkņus padarot par rudimentu, kas nefunkcionē, Ģenerālo Sinožu rīkošana bija tikai “demokrātisks” un “sinodāls” aizsegs no baznīcas autonomai un pašpietiekamai, nepārraudzītai un nekontrolētai arhibīskapa un Virsvaldes vadībai. Tātad, Gustavam Tūram pēc pilntiesīgas kļūšanas par arhibīskapu tika dotas tādas tiesības un iespējas ietekmēt luterāņu baznīcu kā arhibīskapiem līdz šim nebija iespējams. Pēc Satversmes analīzes, L. Rozentāls secina, ka Virsvaldes un arhibīskapa vara ir tik liela, ka sinodes sasaukt pat vairs nepieciešams reizi trijos gados, kas būtu nepieciešams, piemēram, Virsvaldes pārvēlēšanai. Tā vietā arhibīškaps kopā ar Virsvaldi un RKLP ir lēmēji par baznīcu tās vairākuma vietā, kā bija iepriekš. 1950. gadā un 1951. gadā Gustavs Tūrs vēlējās sasaukt Sinodi, lai atbrīvotu Virsvaldi no tās pilnvarām, lai koncentrētu varu savās rokās vēl vairāk. Pirmās ziņas par Tūra vēlēšanos veikt izmaiņas Satversmē 1951. gadā bija 1951. gada maijā, kad viņš aicināja iesniegt Virsvaldes locekļiem priekšlikumus par to, kādi grozījumi būtu nepieciešami.¹²³ Pašam Tūram jau bija nodoms mainīt 1948. gada Satversmes 23., 26., 15., 30., 41. paragrāfu. Piedāvātās izmaiņas paredzēja izveidot jaunu institūciju- arhibīskapa padomi, kurā būtu prāvesti un divi laji un divi revīzijas locekļi un cilvēki no eksaminācijas komitejas. Praktiski, tas paredzēja, vairāki šie amati- prāvesta, Virsvaldes locekļa, eks. komisijas un pat revīzijas locekļu amati pārklātos un tos ieņemtū vieni un tie paši cilvēki, kas nozīmēja to, ka Virsvaldes locekļu ietekme uz lēmumu pieņemšanu un rezultātiem mazinājās.¹²⁴

Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotais J. Restbergs 1951. gada atskaitē raksta “Savā 15. marta vēstulē RKLP priekšsēdētājam Tūrs pateicās padomju valdībai par atļauju sasaukt kārtējo Ģenerālo Sinodi. [...] Tūram ir nodoms Virsvaldi turpmāk atbrīvot no evaņģēliski luteriskās baznīcas vadīšanas. Viņa motīvs ir vienkāršs- Virsvaldes pilnvaru laiks ir beidzies un viss. Tā kā arhibīškaps tiek ievēlēts uz mūžu,

¹²² Talonens, 112.-113. lpp.

¹²³ LVA, 1448. f. 1. apr. 186. l. 3.-6. lpp.

¹²⁴ Rozentāls, 152. lpp.

tad arī viņš pats vadīs luterāņu baznīcu. Ir jāatzīmē, ka Tūram ļoti nepatīk koleģiāla vadība, un viņš cenšas, kur vien tas ir iespējams, izvairīties no jautājumu koleģiālas apspriešanas, jo viņam ir kaislīga vēlēšanās darīt visu vienam.”¹²⁵

Tūra autoritārais vadības stils paaugstināja spriedzi starp viņu un Virsvaldi un J. Restbergu, daudzi birokrātiskie ierobežojumi apgrūtināja luterāņu baznīcas un Tūra darbību kopumā. Tieši šī attieksme un darbība pret RKLP pilnvaroto liek domāt, ka lai gan Tūrs saprata, ka bez padomju varas amatā nebūtu ticis, jo ilgāk viņš bija savā pozīcijā, jo pārliecinātāks pats par sevi bija un nebija tikai padomju varas marionete. Kā norāda J. Talonens, Gustavu Tūru kā arhibīskapu 1948. un 1949. gados uztrauca viņa kā arhibīskapa apustulistikā sukcesija.¹²⁶ Tūru nebija konsekrējis neviens cits arhibīskaps, piemēram 1922. gadā Kārli Irbi bīskapa amatā konsekrēja Zviedrijas arhibīskaps Sēderblūms. Kopā ar RKLP pilnvaroto mēģināja atrisināt radušos situāciju, lai kļūtu par “likumīgu” arhibīskapu, cerot, ka Somijas arhibīskaps vai kāds cits bīskaps palīdzētu, taču tas nenotika un līdz pat sava amata beigām 1968. gadā.¹²⁷ Tas, protams, bija iemesls trimdas latviešiem ķengāt Tūru par neīsto arhibīskapu, par uzurpatoru, sagādājot vienu no daudzajām problēmām Tūra baznīcas vadīšanas laikā.¹²⁸ Piemēram, trimdas presē izsmejoši izteicās par arhibīskapa goda grāda iegūšanu Leipcigas universitātē, jo viņš pat neesot pabeidzis universitāti, kur nu vēl ieguvis goda doktora grādu, “Tajā [miera konferencē] piedalījās Gustavs Turss, ko komunisti iecēlusi nevien par archibīskapu, bet arī par Leipcigas universitātes goda doktoru – Padomju varai vienaldzīgi, vai kāds universitāti beidzis vai ne, - Turss ticis par sarkano goda doktoru,

¹²⁵ LVA, 1448. f. 1. apr. 249. l., 20.-21. lpp.

¹²⁶ Sukcesija nozīmē apustuliskās varas pārmantotību. Jau no Kristus laikiem apustuļi lika rokas nākamajiem bīskapiem un tādējādi no paaudzes paaudzē tiek pārmantota Kristus dotā apustuliskā vara. LELB tradīcija šajā jautājumā bija saistīta ar Skandināvijas luterāņu baznīcām kā vecākām un ar ilgākām tradīcijām. Baznīcas vēsturnieks Roberts Feldmanis īpaši izceļ Zviedrijas luterāņu baznīcu, kas pieņemot protestantisko tradīciju, saglabāja katoļiem būtisko apustulisko sukcesiju, kas arī Latvijā konsekrējot bīskapu Irbi un arhibīskapu Teodoru Grīnbergu bija būtiska starpkaru periodā. Sk: Feldmanis, R. *Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas izveidošanās*.

<http://www.robertsfeldmanis.lv/lv/?ct=bvesture&fu=read&id=1219786376> [skatīts 15.05.2018]

¹²⁷ Talonens, J. 138.-140. lpp.

¹²⁸ Mesters, Ē. 47.-48. lpp.

lai gan nav bijis spējīgs studijas pabeigt”.¹²⁹ 1949. gada rudenī G. Tūrs par šo jautājumu runāja arī ar igauņu ev.-lut. arhibīskapu Kīvitu, ka jautājumu varētu atrisināt Somija vai kāda cita Eiropas valsts.¹³⁰

Kā jau minēts, Gustavs Tūrs mēģināja sarīkot vēl vienu Ģenerālo Sinodi, lai atbrīvotos no Virsvaldes ietekmes un pats vairāk iegūtu teikšanu pār lietām.¹³¹ 1951. gada 12. un 13. decembrī Doma Baznīcā Kapitula zālē notika X Ģenerālā Sinode, G. Tūrs Virsvaldes vārdā piedāvāja grozījumus vien diviem Satversmes pantiem, kas paredzēja draudžu demokrātijas stiprināšanu, jautājumi Sinodē tika pieņemti vienbalsīgi.¹³² 1952. gada kalendārs luterāņiem informē par Sinodes rezultātiem, informē par jauno Virsvaldi, tāpat arī norādot G. Tūra ievēlēšanu par arhibīskapu 1948. gada martā amatā uz visu mūžu un ka Tūrs vienlaicīgi ir arī Virsvaldes Prezidents.

Gustava Tūra gandrīz gadu ilgušie mēģinājumi vēl mainīt Satversmi par labu sev bija beigušies ar neveiksmi, arī Virsvaldes pretspēki ierobežot arhibīskapa ietekmi caur Satversmi un RKLP pilnvaroto netika izpildīti līdz galam, tādējādi parādot divas lietas-Gustava Tūra ietiepīgo raksturu par sev vēlamām lietām un RKLP stingro roku jebkādās aktivitātēs, kas nebija saskaņotas ar padomju varas iestādēm. Reliģisko kultu lietu pilnvarotais iebilda pret koncertu rīkošanu baznīcās, aizliegumu pamatojot ar to, ka koncerti Baznīcai piesaistot iedzīvotājus un līdzekļus. J. Restbergs brīdināja G. Tūru, lai Pļaviņu u.c. baznīcās turpmāk netiktu pieļauti koncerti.¹³³

Arī literatūrā par šo laiku vairāki autori uzsver, ka pirmajos gados Tūrs tiešām bija padevīgs un izdevīgs RKLP pilnvarotajam un luterāņu baznīcas sovjetizācijā, taču vēlāk, jo ilgāk Tūrs bija amatā, jo vairāk notika mazi ne līdz galam atklāti konflikti par Tūra interesēm baznīcas un sevis paša labā.¹³⁴

¹²⁹ “Turss pret Atombumbu” *Austrālijas Latvietis* nr. 594 (08.07.1961)

¹³⁰ LVA, 1448. f. 39.l. 52. lpp.

¹³¹ LVA, 1448. f. 1. ap. 187.l., 66. lpp.

¹³² LELB Kalendārs 1952. gads, “*Latvijas Evaņģēliskās-Luteriskās Baznīcas Virsvalde*”, 55. lpp.

¹³³ LVA 1448. f. 1. ap. 1.l. 53. lpp.

¹³⁴ Gintere, I., Zālīte, S. 101. lpp.

3. GUSTAVA TŪRA DARBĪBAS GALVENIE VIRZIENI UN UZDEVUMI

Iepriekšējā nodaļā tika apskatīta Gustava Tūra ietekme un darbība 1948. gadā Ģenerālās Sinodes laikā un Tūra darbība Virsvaldē, jaunās LELB Satversmes izstrādāšana, pēc tam 1951. gada Sinodes sasaukšana un ierosinājumi atkal veikt izmaiņas LELB Satversmē. Arhibīskapa pienākumos arī padomju laikā, neskatoties uz padomju varas klātbūtni, ietilpa rūpēties par draudzēm un mācītājiem, dievnamiem, Baznīcas izdevniecību, sociālo palīdzību sabiedrības locekļiem utt.¹³⁵

Kā Gustava Tūra nekrologā¹³⁶ 1974. gada kalendārā izsakās Sēlpils iecirkņa pāvests Artūrs Kaminskis, Tūra darbību savā amatā var izdalīt četros galvenajos virzienos:

“1) Nelaiķis uzņēmās Baznīcas vadību pēckara perioda grūtos apstākļos, kad daudzi dievnami bija izpostīti un draudžu dzīve paralizēta. Tad arhibīskapa pūliņi un padomi bija nepieciešami draudžu un baznīcu atjaunošanas darbā, ko viņš kopā ar tā laika Baznīcas Virsvaldi ir veicis, vienmēr raudzīdamies, ka tas nāktu Baznīcai par labu.

2) Nelaiķis bijis liels miera draugs. Būdams Padomju un Latvijas miera aizstāvēšanas komiteju loceklis, viņš noturējis daudz miera aizlūgšanas dievkalpojumu centrā un provincē, piedalījies dažādās Miera konferencēs mūsu zemēs un ārzemēs, Eiropā un ASV. Vispasaules Miera Padome arhibīskapu Dr. G. Tūru apbalvojusi ar sudraba medaļu.

¹³⁵ Mesters, Ē. 284. lpp.

¹³⁶ G. Tūrs atstāja arhibīskapa amatu 1968. gadā, kad jau pēc vairāku gadu baumām, ka arhibīskapu drīz nomainīs kāds cits cilvēks, baznīcas tradicionālajā Jaungada dievkalpojumā nolasīja paziņojumu, kurā bija uzsvērts, ka ir vecs un noguris, un atsakās no sava amata, jo vēlas doties emeritūrā. Mesters, Ē. 43. lpp. Analizējot avotus, kas radās pieejami pēc PSRS sabrukšanas, S. Gintere un I. Zālīte raksta žurnālā “Ceļš”, ka Tūrs jau ilgākus gads saņēmis draudu vēstules, neesot juties drošs par savu dzīvību un veselību. 1963. gadā pilnvarotais Prolets Liepa par G. Tūru raksta, ka “*Aktīvs Baznīcas darbinieks, pagātnē pazīstams buržuāziskais nacionālists, gudrs cilvēks. Realizē politisko spēli ar padomju valdību, kuras mērķis – paplašināt un nostiprināt baznīcu.*” LVA, 1448.f. 1.ap. 242. l., 13. lpp. 1967. gadā Liepa jau ziņo, ka “*G. Tūrs kļuvis vis viegli aizkaitināms un neiecietīgs, sākusi izpausties lielummānija un domas par savu neaizvietojamību*”. LVA, 1419. f., 2. apraksts, 7. l. 70. lpp. Turpmākos savus dzīves gadus Tūrs dzīvoja mazā Virsvaldes piešķirtā dzīvoklītī mierā, līdz 1973. gada 16. martā mira, 1973. gada 24. martā no viņa atvadījās Rīgas arhibīskapa katedrālē Sv. Jāņa baznīcā.

- 3) Nelaiķis darbojies ekumēnijas darbā, veicinādams vienību un draudzību starp citām konfesijām mūsu zemē un ārpus tās, sevišķi ar Krievu Pareizticīgo Baznīcu, kas viņam savā laikā par nopelniem pasniegusi pareizticīgo garīdznieka krustu ķēdē. Viņš vadījis kontakta uzturēšanu arī ar ārzemju Baznīcu pārstāvjiem, kurus Latvijas Baznīca bieži uzņēmusi un ar tiem rīkojusi kopīgus dievkalpojumus, vai arī nosūtījusi savus pārstāvjus uz ārzemēm. Arhibīskapa nopelns ir arī tas, ka Latvijas ev. lut. Baznīca uzņemta par locekli Vispasaules Baznīcu Padomē (1962) un Pasaules Luterāņu Federācijā (1963).
- 4) Nelaiķis daudz rūpējies par garīgo literatūru – vadījis Dziesmu grāmatas, Jaunās Derības un Psalmu, Baznīcas kalendāra un dziesmu lapiņu izdevniecību, kas veicinājis draudžu garīgo dzīvi. Tāpat organizējis Teoloģiskos kursus pie Baznīcas Virsvaldes, kas tagad darbojās ar akadēmisko stāžu.”¹³⁷

Līdzīgu “iedalījumu” par Gustava Tūra darīto savā amatā atrod arī Ēriks Mesters, bijušais LELB arhibīskaps savā grāmatā “Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas vēsture 1944-1990”, aprakstot pirmos pēckara gadus luterāņu baznīcā. Virsvaldes protokolos redzams,¹³⁸ ka Gustavs Tūrs tiešām iesaistījās dažādos jautājumos, kas skar luterāņu dzīvi Latvijā,¹³⁹ ierosinādams risinājumus sociālām problēmām,¹⁴⁰ ziņojis par draudžu fizisko un garīgo stāvokli,¹⁴¹ rūpējies par disciplīnu mācītāju un ticīgo vidū.¹⁴²

¹³⁷ LELB Kalendārs 1974, “*Nekrologs par emeritēto Latvijas ev. luteriskās baznīcas arhibīskap Dr. theol. h.c. Gustavu Tūru*”, 83.-86.lpp.

¹³⁸ LVA 1448. f. 1.ap. 286.l. 5. lpp.

¹³⁹ LVA 1448. f. 1.ap. 186. l., 3.-4. lpp. Piemēram, ziņojums kādi dievkalpojumi noturēti 1. maijā un 30. aprīlī sakarā ar Darba svētkiem, kur Tūrs ir noturējis lūgšanas maija mēnesī un kur vēl to plāno darīt jūnijā visā Latvijas teritorijā.

¹⁴⁰ Jau iepriekš minēts, ka 1947. gada vasarā un rudenī, kad G. Tūrs apmeklēja iecirkņu sinodes, tur Tūrs sīki informēja kāda ir situācija Latvijas PSR un kā to vajadzētu mainīt, taču arī pēc 1948. gada Sinodes arhibīskaps Virsvaldes sēdē ziņo par draudzēm visā Latvijā, piemēram, 1951. gada 1. augusta Ventspils iecirkņa sinode, kurā Tūrs atkal ziņo par situāciju ar draudzes locekļu skaitu un dievnama stāvokli. 1448. f. 1.ap. 181. 39. lpp.

¹⁴¹ LVA, 1448.f. 1.ap. 39.l. 45. lpp. Lēmums par Baltinavas draudzes pārceļšanu uz kādu no kaimiņu draudzēm- Tilžas vai Kārsavas draudzēm. 1949. gada 13. jūlijā.

¹⁴² Piemēram, Tūra laikā tika saglabātas Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītāju insignijas: mācītājam talārs, befhens, un sudraba krusts, prāvestam pie talāra un befhena zelta vai apzeltīts sudraba amata krusts. Izmaiņas bija tajā, ka Tūrs ļāva prāvestiem nesāt rišotās apkakles, kas iepriekšējās tradīcijās bija atļauts tikai Haznas pilsētu mācītājiem. Tagad šīs apkakles varēja nēsāt visi. Mesters, Ē. 36.-37. lpp.

3.1.DRAUDZES, LELB IZDEVĒJDARBĪBA UN DIEVNAMI

Četrdesmito gadu beigās Latvijas sabiedrība piedzīvoja līdz šim neredzētas izmaiņas- palielinājās industrializācijas apjoms, notika “sociālisma celtniecība”, kas īpaši ietekmēja lauku cilvēkus. 1948. gadā Maskava pieņēma lēmumu uzsākt Latvijas zemes nacionalizāciju, visu turpmāko gadu turpinājās “brīvprātīgā” apvienošanās kolhozos un padomju saimniecībās.¹⁴³ “Sociālisma celšanas” process ienāca Latvijas iedzīvotāju dzīvēs arī caur antireliģisku propagandu un naid pret reliģiju presē. 1949. gadā pēc deportācijām un milzīgā saspringuma dēļ, populāras kļuva dažādas vīzijas un pravietojumi, cilvēki turpināja nodarboties ar reliģiju, taču lielākā problēma bija draudžu pārreģistrēšanas rezultāti un sagrautie dievnami.

1948.-1949. Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas materiālais stāvoklis bija ievērojami pasliktinājies. Baznīcas ēku apdrošināšana un īrēšana prasīja no vietējām draudzēm ievērojamus līdzekļus. Daudzām ēkām, piemēram draudzes namiem, bija uzliktas nesamērīgi augsta īres maksa, līdz pat 20 reizes augstāka kā citām ēkām.¹⁴⁴ Ja draudze nespēja šo nodokli nomaksāt, baznīcu slēdza. Arhibīskaps centās pārrunāt šo jautājumu ar padomju varu, taču nodokļus samazināt neizdevās.¹⁴⁵ Vēl viens risinājums, kā celt Baznīcas ienākumus iepriekšējos gados bija dziesmu lapiņas. 1949. gadā Tūram tīkoties ar V. Sadovski, I. Poļanska vietnieku, arhibīskaps izteica cerību, ka varēs izdot dziesmu lapiņas piecas reizes gadā pa 9000.¹⁴⁶ Tūra priekšlikumu ne tikai neizpildīja, bet arī aizliedza drukāt lapiņas vispār, pat uz 1949. gada 8. novembra dievkalpojumu par godu Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas gada dienai. Arī uz Ziemassvētkiem atļauja netika dota, izņēmums bija 1949. gada Lieldienas.¹⁴⁷ Šajā gadā vēl dziesmu lapiņas bija atļautas spiest ražas svētku dievkalpojumiem.¹⁴⁸

J. Talonens par Baznīcas ienākumiem raksta, ka 1948. gadā Latgales iecirkņa draudzes Virsvaldei iemaksāja 1000 rubļu, savukārt Rīgas iecirkņa draudžu kopējās

¹⁴³ Talonens, J. 134. lpp.

¹⁴⁴ Turpat, 140. lpp.

¹⁴⁵ Mesters, Ē. 31. lpp.

¹⁴⁶ LVA, 1448. f. 1.ap. 39. lpp..52.-53.. lpp.

¹⁴⁷ Talonens, J. 164. lpp.

¹⁴⁸ LVA 1448. f. 1. ap., 1.l. 53. lpp.

iemaksas sasniedza 27 500 rubļu, kas bija nesamērīgi ar 1948. gada Virsvaldes budžetu 125 000, Tūra alga vien sasniedza 36 000 rubļu, ceļojumu izmaksas 6000, bet amata tērpiem 11 000 rubļu. Lai gan arhibīskaps no vienas puses centās samazināt nodokļus, lai atvieglotu draudžu dzīves, no otras puses arhibīskapa izdevumi bija tik augsti, ka Tūrs 1949. gadā samazināja savu algu par 30%.¹⁴⁹ Tātad Baznīcai ne tikai bija zemi ienākumi no draudzēm, jo draudzes bija maz un mazas, Virsvaldes milzīgie tēriņi un padomju varas ierobežojumi citu ienākumu pozīcijās panāca baznīcas dzīves degradāciju, nespējot uzturēt telpas, samaksāt cilvēkiem, sējot vispārēju bezcerību. Salīdzinot ar pirmajiem pēckara gadiem, stāvoklis pasliktinājās- pie varas esošie paši pārkāpa padomju likumus, mazinājās mācītāju pretestība padomju varai, jo VDM darbinieki bija arestējuši daudzus nepakļāvīgus mācītājus.

1950. gada otrā ceturkšņa atskaitē pilnvarotais ziņo, ka G. Tūrs ir kļuvis aktīvāks, apmeklē draudzes, iesaka tām noturēt vairāk par vienu dievkalpojumu nedēļā, mudina izmantot katru iegāni, lai varētu sanākt kopā un turpināt draudzes darbību.¹⁵⁰ Kā raksturo A. Bergmanis, G. Tūrs bija kļuvis aktīvāks un tikās arī ar Igaunijas ev.-lut. Baznīcas mācītājiem, kas to informēja, ka Igaunijā ir lielākas iespējas iespiest dziesmu grāmatiņas.¹⁵¹ Tūrs šo ziņu ņēma vērā, taču nekāda sadarbība šajā jautājumā Tūram neizvērtās. Drīz pēc tam Latvijas luterāņu baznīcās noturēja miera dievkalpojumus sakarā ar Krievijas, Gruzijas un Armēnijas patriarhu pieņemto aicinājumu ciemos, tāpēc Tūrs un baznīcai atļāva nodrukāt 7000 dziesmu lapiņu “Svētīgi tie, kas mieru tur”.¹⁵² Mazliet citādāk bija ar Baznīcas kalendāriem- 1947. gadā iznāca pirmais kalendārs, kurā LELB Virsvalde bija padomju varas apstiprināta. Sākumā numuri bija plānāki, vēlāk tajos parādījās dažādi ceļojumu apraksti, aktualitātes, informācija par mācītājiem utt. Katrā numurā bija redzams Gustava Tūra portrets, uzruna Latvijas luterāņiem jaunajā gadā un par dažādām baznīcas aktualitātēm. 1947. gada kalendārā bija “Jaungada Dievvārdu sveiciens draudzēm”¹⁵³ no arhibīskapa v.i. izpildītāja G. Tūra. 1948. gadā kalendārā ir gan atskats par Ģenerālo Sinodi, gan pilnvarotā Šeškēna apsveikums, gan Sinodes atklāšanas runa un ir publicēta 1947. gada 15. oktobra G. Tūra

¹⁴⁹ Talonens, 141. lpp.

¹⁵⁰ LVA 1448. f. 1. ap. 40.l. 56.-57.lpp.

¹⁵¹ Bergmanis, A. 328.-330. lpp.

¹⁵² LVA 1448. f. 1.ap. 13. l. 101. lpp.

¹⁵³ LELB Kalendārs 1947., G. Tūrs “*Jaungada Dievvārdu sveiciens draudzēm*”, 15. lpp.

radiatoruna Latvijas iedzīvotājiem. Tūra “klātbūtne” kalendāros ir noteikta, tāpat kā padomju varas pilnvarotais, taču vissvarīgākais- tiek publicētā jaunā LELB Satversme, pēc kuras Tūram ir gan arhibīskapa, gan Virsvaldes prezidenta amats.¹⁵⁴

Dievnamu likteni, kā jau iepriekš rakstīts, bieži izlēma baznīcas situācija- draudzes nevarēja uzturēt baznīcas namu un līdz ar to draudzi slēdza, jo nebija to nepieciešamo 20 cilvēku vai ienākumu, kas nodrošinātu luterāņu vajadzības. Slēgtās baznīcas atsavināja, piemēram, Kārsavas baznīcu, kuras draudze bija liela un varēja nodrošināt savu darbību, RKLP vēlējās to atsavināt. Kopā ar Virsvaldi Tūrs rakstīja iesniegumu RKLP pilnvarotajam, kurš atteica un baznīcu atsavināja.¹⁵⁵ Baznīcu slēgšanu gadījumos draudzēm ieteica doties uz citu konfesiju baznīcās vai lūgšanu telpu. Par iemesliem baznīcu slēgšanai minēja galvenokārt nepietiekamu draudzes locekļu skaitu, taču bija arī vietējo padomju lēmumi, Kultūras ministrijai “ievajadzējās” baznīcas, kuras izmantoja par koncertzālēm. Vēl viens iemesls bija kolhozu lēmumi par baznīcu atsavināšanu. Par šīm lietām Gustavs Tūrs ziņoja LELB Virsvaldes sēdēs un kopā ar pārējiem locekļiem pieņēma šīs ziņas, mēģinot tomēr kaut kā palīdzēt baznīcēniem.

Vēl viens sāpīgs jautājums, kuru Tūra vadībā neatrisināja bija kapsētu sakārtošana un nodošana draudzēm. Pēc kara draudzēm atsavināja kapsētas, Rīgā izveidoja Kapu pārvaldi, bet laukos un mazpilsētās tās pārzināja pašvaldības iestādes. Pārņemot kapličas un zvanus, radās jautājums, ko darīt ar tiem, jo zvani vēl bija pieskaitāmi pie kulta priekšmetiem, bet kā bija ar kapličām? Tūrs 1951. gadā RKLP pilnvarotajam J. Restbergam rakstīja, lai kapličas neatņem draudzēm, lūgums tika noraidīts un kapličas pārgāja varas iestāžu īpašumā.¹⁵⁶ Vienīgais kompromiss, ko Tūrs un LELB panāca, bija ka 10% no pārdoto kapavietu peļņas pāries uz LELB kasi.

Piemēram, Jelgavas Sv. Annas baznīcas atjaunošana pēc kara labi ilustrē situāciju, kādās bija daudzas draudzes un kam tām bija jāiet cauri, lai atgūtu savu dievnamu. 1944. gadā baznīca nodega un trīs gadus draudze bija spiesta dievkalpojumus novadīt Jāņa baznīcā, vienīgajā luterāņu baznīcā Jelgavā, kas nebija

¹⁵⁴ LELB Kalendārs, G. Tūrs “*Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas SATVERSME*”, sākums 45. lpp.

¹⁵⁵ Mesters, Ē. 101. lpp.

¹⁵⁶ LVA, 1448. f. 1 ap., 245. l. 8. lpp.

nodegusi.¹⁵⁷ Prāvests Alfons Vecmanis rakstīja: “Tā laika arhibīskapa v.i. izpildītājs Gustavs Tūrs mudināja jelgavniekus uz baznīcas atjaunošanu.”¹⁵⁸ Sākās spraisgs darbs pie Sv. Annas baznīcas atjaunošanas ar LELB Virsvaldes – Gustava Šauruma un arhibīskapa Gustava Tūra – atbalstu. 1948. gada 31. oktobrī “mazā baznīciņa” jeb lielās baznīcas augšējo stāvu iesvētīja arhibīskaps Tūrs.

3.2.EKUMĒNISKAIS DARBS UN TEOLOĢISKĀ IZGLĪTĪBA

Padomju vara bija vērsta uz sīko reliģisko kopienu un draudžu likvidēšanu, pieļaujot tikai tradicionālo konfesiju eksistenci, tādēļ tika rīkotas vairāku mazo konfesiju sanāksmes, kurās to vadītāji it kā brīvprātīgi nolēma pievienoties evaņģēliski luteriskajai baznīcai. Tūra laikā luteriskajai baznīcai pievienojās Bīskapu metodisti, Kurzemes Brāļu draudzes un Katoliski apustuliskās draudzes jeb irvingieši.¹⁵⁹ Septītās dienas adventisti un baptisti šajā laikā risināja savas iekšējās problēmas, kas saistītas ar mazo konfesiju eksistenci totalitārisma apstākļos, taču pievienoties luterāņu baznīcai negrasījās.¹⁶⁰

1948. gadā Latvijā bija apmēram 3150 metodistu, kas bez liekiem pārpratumiem iekļāvās luterāņu baznīcā 1948. gada 3. novembrī, kas LELB Virsvalde protokolā Nr. 9 atzīmēja, ka ir saņemti lūgumi no metodistu, katoliski apustuliskās baznīcas (divām draudzēm) un Kurzemes brāļu draudzēm.¹⁶¹ Arhibīskaps ziņoja, ka iepriekšējās apspriedēs secināts, ka šīs draudzes var uzņemt luterāņu vidū, ja vien šīs Baznīcas ievēro luterāņu baznīcas mācību un dievkalpojumu kārtību. Katrai jaunajai draudzei tika pievienots arī luterāņu mācītājs, vairāki metodistu mācītāji pārgāja kalpot tieši luterāņu draudzēm. Šo ekumēnisko “projektu” vadīja Rīgas mācītāji E. Kaimiņš un R. Goldšmits.¹⁶² Pēc šī var secināt, ka Virsvaldei un Tūram nav piebildumu pret luterāņu baznīcas skaita palielināšanu, kopīgi stiprinot reliģiskās pozīcijas padomju Latvijā.

Kopā ar citu kristīgo konfesiju pārstāvjiem Gustavs Tūrs ar lielu prieku novadīja svētku dievkalpojumus, it īpaši tos, kas veltīti mieram. Piemēram, 1954. gada LELB

¹⁵⁷ Mesters, Ē. 56.-57. lpp.

¹⁵⁸ Mesters, Ē. 56. lpp.

¹⁵⁹ Turpat, 38. lpp.

¹⁶⁰ Brūnava, M. Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: baptistu un septītās dienas adventistu piemēri (1944-1953). *VDK Zinātniskās komisijas raksti*. 9.-11. lpp. 2. sējums. 2017.

¹⁶¹ Pārcitēts no Mesters, Ē. , 48. lpp. : BV protokolu grāmata, protokols Nr. 9, KA.

¹⁶² Talonens, 153.-154. lpp.

Kalendārā prāvests A. Vecmanis raksta par garīdzniecības Miera konferenci, kur kopā ar pareizticīgo, katoļu, citām luterāņu, musulmaņu, baptisti, utt. vienojās kopīgā pasākumā par mieru- cilvēces laimes un labklājības pamatu.¹⁶³ Īpašas simpātijas Tūra delegācija izrāda “Miera galvaspilsētai” Maskavai un pareizticīgo baznīcas dzīvei Maskavā un galvenajiem svētajiem tēviem, iedziļinoties to dzīvesstāstos un devumu padomju valstij.

Tūrs izmantoja tuvos sakarus ar pareizticīgo baznīcu un igauņu ev.-lut. baznīcu, lai varētu aizstāvēt un pamatot savas intereses baznīcas labā. Jau iepriekš minētā tikšanās ar Igaunijas pārstāvjiem, kuri tam paziņo, ka tur ir atļauts izdot dziesmu lapiņas, bet Latvijā ne, Tūrā izraisa neizpratni. Tāpat viesošanās pie metropolīta Nikolaļa ļāva nodibināt kontaktus un labvēlīgus rezultātus caur kopīgo, ne atšķirīgo, respektīvi kristīgo ticību.¹⁶⁴ Diskusijās, kādas izvērsās par baznīcas himnas “Dievs kungs ir mūsu stiprā pils”, G. Tūrs pamatoja, ka nostrīpojot himnu vai tās atsevišķus, varētu tikt nostrīpota arī brālība ar pārējām evaņģēliski luteriskajām draudzēm ārzemēs.

Četrdesmito gadu beigās LELB vēljoprojām bija jūtams mācītāju trūkums. Daudz mācītāju bija aizgājuši mūžība, vairāki arestēti. Izveidojās situācijas, kad mācītāji apkalpoja vairākas draudzes, tā laika rekords bija septiņas draudzes uz vienu ganu. Uz 288-315 draudzēm no 1948. gada līdz 1949. gada beigām bija 121-113 garīgie darbinieki.¹⁶⁵ Lai papildinātu mācītāju rindas, Tūrs kopā ar Mācītāju izglītības eksaminācijas komisiju gatavojās rīkot regulārus pārbaudījumus nākamajiem mācītājiem. Arhibīskaps būtu komisijas priekšsēdētājs un atbildīgs par praktiskās teoloģijas jautājumiem, citi Virsvaldes locekļi, piemēram, Gustavs Šaurums atbildēja par Jauno Derību, Arvīds Kauliņš par Baznīcas vēsturi. Interesanti, ka 1949. gada pavasara komisijā atbildīgais par Baznīcas vēsturi būtu bijis mācītājs Roberts Feldmanis,¹⁶⁶ kuru pēc gada apcietināja un apsūdzēja pretpadomju darbībā.

¹⁶³ LELB kalendārs, 1954. Vecmanis, A. “*Garīdzniecības miera konference*”, 29.-30. lpp.

¹⁶⁴ LVA 1448. f. 1. apr. 41. l. 19. lpp.

¹⁶⁵ Talonens, 165. lpp.

¹⁶⁶ Virsmācītājs, Dr. theol. Roberts Feldmanis (1910-2002), bija viens no ievērojamākajiem 20.gs. Latvijas ev.-lut. baznīcas darbiniekiem. Latvijas Baznīcas vēsturnieks, misionārs, mācītājs, liturģis, kura garīgā ietekme sniedzās pāri Latvijas robežām. LU profesors. Devis lielu ieguldījumu Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas atjaunotnē postsovetisma laikā. Arī R. Feldmanis cieta no padomju

Arhibīskaps, pēc komisijas vairākkārtējas noraidīšanas,¹⁶⁷ atkārtoti lūdza atļauju dibināt Teoloģijas institūtu, kas skolotu luterāņu mācītājus. 1949. gada 4. augusta LELB Virsvaldes sēdē 18. protokola otrais dienas kārtības punkts ir “Teoloģiskais institūts Rīgā visām trim PSRS republiku ev.-lut. baznīcām.” Pārrunājot ev.-lut. baznīcas teoloģiskā institūta dibināšanu plenārsēdē nolēma, ka ir nepieciešams izteikt Reliģijas kultu lietu Padomei pie PSR MP un tās priekšsēdētājam vietniekam J. Sadovskim, kā arī atzīt šāda institūta vēlamību Rīgā, kā arī uzņemt studentus no Lietuvas un Igaunijas.¹⁶⁸ Protokolā gan neatklājas nekādas diskusijas par šo jautājumu, kurš, piemēram, no Virsvaldes būtu par vai pret, nav minēts RKLP pilnvarotā viedoklis, kas valdei arī būtu jāņem vērā. Jāpieņem, ka Tūrs bija viens no galvenajiem iniciatoriem pozitīvai nostājai par nepieciešamību izveidot Teoloģijas institūtu. Viens no pozitīvajiem aspektiem jautājumā par institūta dibināšanu, bija tas, ka katoļiem jau bija augstākā garīgā izglītības iestāde uz kuru mācīties devās no visas PSRS. Šeškens uzskatīja, ka luterāņi nebūtu drauds padomju varai, turklāt tiem arī trūka labu teoloģijas mācītājspēku.¹⁶⁹

Gustava Tūra iniciatīva izglītot luterāņu mācītājus padomju varas apstiprinātā augstākajā izglītības iestādē bija izgāzies, jo Teoloģijas institūts LPSR no 1944.-1955. neeksistēja. Luteriskā teoloģija vēl joprojām eksistēja, vairāki vecāka gājuma mācītāji, kas bija studējuši LU Teoloģijas fakultātē nodeva savas zināšanas tālāk, eksistēja Bībeles studiju grupiņas, vēlāk, kad no izsūtījuma atgriezās Roberts Feldmanis Vecajā Sv. Ģertrūdes baznīcā sāka noturēt teoloģiskos kursus, kurus Tūrs pieverot acis

represijās, viņu 1950. gada 29. aprīlī apcietināja un vēlāk notiesāja un izsūtīja uz 10 gadiem par pretpadomju darbību. 1954. gadā pēc Staļina nāves atbrīvots, atgriezies Latvijā un kalpojis Katlakalna un Olaines draudzēs. - Kļaviņa, I. No prof. R. Feldmaņa lietas. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums*. Nr. 54. Rīga: LU Teoloģijas fakultātes izdevniecība “Ceļš”, 2002. 10.-17. lpp; <http://www.robertsfeldmanis.lv/lv/?ct=raksti> [skatīts 15.05.2018]

¹⁶⁷ Tūrs mēģināja iesniegt projektu par teoloģisko izglītošanu 1948. gada vasarā, rudenī par institūta dibināšanu bija jālemj LKP CK pirmajam sekretāram J. Kalnbērziņam, jo RKLP Restbergam nebija iebildumu. 1949. gada janvāra plāns netika apstiprināts, februārī izstrādāto plānu vērtēja ilgāk, jo tajā Tūrs bija iestrādājis, ka studentiem vajadzētu apgūt arī padomju Konstitūciju u.c. padomju lietas. Lēmumu vilcināja visu martu un aprīli un beigās noraidīja no Maskavas puses. Talonens, 167. lpp.

¹⁶⁸ LVA 1448 f. 1. ap. 39.l. 51.-52. lpp.

¹⁶⁹ Talonens, 166. lpp.

bija atļāvis, vēlāk no tiem 60. gados radās Teoloģijas institūts. Teoloģisko izglītību un mācītāju skaita nodrošināšana laikā no 1948.-1954. gadam bija Tūra “neizdarītais darbs”, ko Tūram vēlāk pārmeta trimdā un 1967. gadā, kad Virsvaldes un mācītāju vidū sākās Tūra nomelnošanas process, kas vainagojās ar Tūru aiziešanu no amata pamatojot to ar veselību un vecumu.¹⁷⁰

3.3.STARPTAUTISKIE SAKARI UN MIERA KOMITEJA

Darbības virziens, kas bija visnozīmīgākais un aptverošākais visā viņa kalpošanā bija starptautisko sakaru dibināšana un dalība Miera aizstāvēšanas komitejā, caur to uzlabojot luterāņu dzīvi PSRS. Tūrs izmantoja katru izdevību, lai dibinātu, noturētu vai atjaunotu sakarus ārzemēs vai citās PSRS valstīs, kaut kādā veidā stiprinot luterāņu baznīcas pozīcijas, gūstot tai vai sev kādus labumus, stāvokļa uzlabošanu. Arhibīskaps izveidoja vai nostiprināja draudzības saites ar Igaunijas, Lietuvas, Norvēģijas, Somijas, Dānijas, Vācijas, ASV baznīcām, arī dažādām konfesijām-anglikāņu, krievu pareizticīgo, katoļu.¹⁷¹ Tūram izveidojās salīdzinoši tuvas attiecības ar Igaunijas ev.-lut. baznīcas arhibīskapu Kivitu, tie satikās gan Rīgā, gan Tallinā, gan Maskavā un pārrunāja to, kā luterāņu dzīves norit viņu zemēs. Tuvināšanos varētu skaidrot ar to, ka viņiem bija līdzīga pieredze un uzdevumi- pārvaldīt luterāņu baznīcu padomju nekonsekventajos, taču noteikti nevēlīgajos apstākļos.

Par ierastiem kļuva raksti LELB kalendāros, kur Gustavs Tūrs kopā ar citiem Virsvaldes locekļiem ir devušies vizītēs pie citiem garīdzniekiem, piemēram, “Garīdzniecības miera konference”¹⁷². Pēc 1950. gada lielākā daļa vīzīšu ārpus LPSR bija saistītas ar Gustava Tūra darbošanos miera komitejā. Arī presē parādījās informācija par Tūra un luterāņu baznīcas vadības ceļojumiem uz ārzemēm¹⁷³. Miera

¹⁷⁰ Roberts Feldmanis savās atmiņās par Tūra nomelnošanu un sistemātisku darbu, lai arhibīskaps atstātu amatu raksta šādi : “1967. gadā pēkšņi izrādījās, ka Archibīskaps Turss nemaz nav piemērots savam amatam. Konsistorijas sēde, pieaicinot Teoloģijas semināra mācības spēkus, kurā Kleperis un Freijs viens otru pārspēdami, cēla pret Archibīskapu vissmagākos apsūdzējumus un izte.. neiespējama. Klausījāmie apmulsuši un izbrīnējuši. Tas bija kautkas īpaši ļauns un .. Turss piecēlās un ne vārda neteicis
izgāja.”

<http://www.robertsfeldmanis.lv/lv/?ct=raksti#Autobiogr%C4%81fija%20-%20Nr.1>
[skatīts 24.05.2018]

¹⁷¹ Mesters, Ē. 33. lpp.

¹⁷² LELB Kalendārs 1954. gads, A. Vecmanis “Garīdzniecības miera konference”, 29.-32. lpp.

¹⁷³ Miera piekritēju Otrā Vissavienības konference” *Cīņa nr. 249* (19.10.1950)

konferences kļuva populāras četrdesmito gadu beigās, kad tika izveidota Miera vispasaules komiteja, kā organizācija, kas cīnījās par mieru laikā, kad visi bija noguruši no kara un doma par jaunu karu izsauca paniku un apātiju.

LPSR komiteja izveidota kā sabiedriska organizācija un komitejas locekļi strādāja sabiedriskā kārtā. Komitejas struktūrā nozīmīgs bijis prezidija darbs, kurā ietilpa dažādu Rīgas organizāciju un uzņēmumu pārstāvji, Sociālistiskā darba vadoņi, Latvijas Komunistiskās Partijas Centrālās Komitejas (LKP CK) pārstāvji, kā arī pazīstami LPSR dzejnieki, rakstnieki un kultūras darbinieki. Gustavu Tūru Miera komitejā uzņēma 1951. gadā, saraksts tiek publicēts vairākos laikrakstos. Jau 1950. gadā Tūrs sāka piedalīties šajās miera konferencēs, kas uz gandrīz četrdesmit turpmākajiem gadiem kļuva par neatņemamu arhibīskapa pienākumu Latvijas PSR. Pēc atgriešanās no miera konferencēm Maskavā Tūrs sāka apmeklēt draudzes vēl intensīvāk, piesedzot šīs tikšanās ar stāstīšanu par dižo Miera kustību PSRS.¹⁷⁴ J. Restbergs ziņo Maskavai ka “Tūrs visur – kur vajag un kur nevajag – uzsver, ka viņš ir Vispasaules miera komitejas loceklis. Izmantojot šo faktu, Tūrs cenšas nodibināt kontaktus ar dažādiem padomju darbiniekiem, lai iegūtu sev no tā labumu. Tūrs braukā pa draudzēm vizitējot un visur piemin miera tēmu.”¹⁷⁵ 1951. gada vasarā ar sakaņā ar Tūra paša datiem viņš bija vizitējis 80 draudzes, tādējādi uzlabojot cilvēku apmeklējumu baznīcām un piesaistot tos draudzes dzīvei caur šo aspektu.

Skaitliski lielākais Gustava Tūra darbības atspoguļojums presē līdz 1968. gadam bija tas, ka viņš ir šīs Miera aizstāvēšanas Padomju komitejas¹⁷⁶ loceklis, kur Gustavs Tūrs ir gan minēts tā sarakstā, piemēram, ‘Cīņā’, ‘Padomju Jaunatne’, ‘Padomju Students’.¹⁷⁷ Tūrs izmantoja preses uzmanību un miera aizsegu, lai izteiktu konkrētu viedokli par procesiem sabiedrībā, kas it kā ir saistīti ar Miera komitejas darbību, piemēram 1950. gada ‘Cīņa’ nr. 249 (19.10.1950), kur Gustavs Tūrs ir atreferēts no Miera piekritēju Otrās Vissavienības konferences ar uzsaukumu: “Miera draugi, Baltijas, dzintarjūras krastiem, kur kopš seniem laikiem dzīvo miermīlīgās latviešu,

¹⁷⁴ Rozentāls, 148. lpp.

¹⁷⁵ LVA, 1448. 1.ap. 249.l. 19. lpp.

¹⁷⁶ Daukste-Silasproģe, I. Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja (1951-1990): izveide, struktūra, darbības virzieni. *VDK zinātniskās komisijas raksti. 3. sēj.* 2017. gads. 2. lpp.

¹⁷⁷ Cīņa nr. 288 (07.12.1959), Padomju Jaunatne (30.08.1951), Padomju Students nr. 19 (08.09.1951).

igauņu un lietuviešu tautas, esam ieradušies šeit, dižajā Padomju Savienības galvaspilsētā, uz miera konferenci, lai paziņotu savu nelokāmo apņemšanos cīnīties par mieru visā pasaulē dižā miera karognesēja – biedra Staļina vadībā” (raksta beigās autors norāda, ka seko vētraini aplausi)¹⁷⁸

Līdzīgā garā ir arī pārējās publikācijas, piemēram “Cīņa” nr. 61, (13.03.1955), kurā Tūrs LELB un savu ticīgo vārdā vienprātīgi apsveic pilnīgi atbalsta Vispasaules Miera padomes aicinājumu pret atomkara gatavošanu un par atomieroču ražošanas aizliegšanu. “Humanitāte, kas raksturīga un dārga kristiešiem, nevar pieļaut šī ieroča lietošanu. Mūs, evaņģēliskos kristiešus iepriecina vēstis par to, ka atomenerģiju sāk lietot mierīgos nolūkos un ka ierīkota elektrostacija, kas darbojas ar atomenerģiju, kā to dara miermīlīgā Padomju Savienība un ieteic citām valstīm darīt to pašu”.¹⁷⁹ Tālāk Tūrs citē piemērotas vietas no Bībeles, slavinot Miera komiteju un miera ideju kā tādu. Gustava Tūra darbība vainagojas ar apbalvojumu 1959. gadā, kur kādā laikrakstā apraksta kā Tūrs kopā ar citiem miera cīnītājiem, darba pirmrindniekiem, piemēram Zinātņu akadēmijas prezidentu J. Peivi, galveno inženieri Ernu Daugavieti, saņem apbalvojumu par godu Vispasaules miera kustības 10 gadu jubilejai. Raksta nosaukums ir “Miers viņiem dārgs”, Tūrs tiek minēts kā luterāņu baznīcas galva.¹⁸⁰ Gustavam Tūram 1959. gadā arī Leipcigas universitātē piešķīra teoloģijas goda doktora grādu, kurā tituls bija “*Lasdoniensis*”, novērtējot viņa izcelsmi no Lazdonas, Madonas apriņķa.¹⁸¹

Gustava Tūra darbība Miera komitejā LPSR, PSRS un ārpus Padomju Savienības ietekmes telpām, palīdzēja nostiprināt un atgādināt to, ka Latvijā vēl eksistēja luterāņu baznīca, kurai rūpēja cilvēku dzīve un labklājība gan LPSR, gan ārpus tās.

¹⁷⁸ Cīņa nr.249 (19.10.1950)

¹⁷⁹ Cīņa nr. 61 (13.03.1955)

¹⁸⁰ Dzimtenes balss (10.09.1959)

¹⁸¹ LELB Kalendārs, 1961. gads, 37. lpp.

SECINĀJUMI

Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca laikā no 1948. gada līdz 1954. gadam piedzīvoja padomju varas ietekmi uz baznīcas struktūras izmaiņām, pārveidojot cilvēku, kas tajā kalpo un atrodas dzīves, ja salīdzina ar starpkaru periodu, līdz nepazīšanai. LELB no "valsts baznīcas" starpkaru periodā šajā laikā kļuva par institūciju, kuru vienlaikus gan baroja, gan slāpēja ar saviem instrumentiem padomju vara, zaudējot savu morālo statusu un ietekmi Latvijas iedzīvotāju ticības dzīvēs.

Laika posmā no 1944. gada līdz 1948. gada marta sākumam LELB piedzīvoja sovjetizācijas procesus, kas neatgriezeniski iedragāja un izmainīja līdz nepazīšanai LELB institūcijas darbību līdz pat 20. gs 80. gadu beigām. Baznīca zaudēja gan fiziskos resursus- baznīcas, zemes, naudu no draudzēm, bet vēl dārgākos cilvēku resursus- Otrā pasaules kara laikā starpkaru perioda mācītāju zieds bija pametis Latviju, nākamās mācītāju paaudzes uzauga šajā dīvainajā laikā, kad tas, ko dari, nav aizliegts, bet nav arī atļauts, padomju varai sekmīgi sējot bezcerību, šaubas, vilšanos par luterāņu baznīcu un kristīgo dzīvi kopumā.

Gustavam Tūram nākot pie varas nācās manevrēt starp sava amata pienākumiem un paša personības interesēm padomju varas kontekstā. Var secināt, ka Tūrs bija opurtūnists, kura darbība LELB vadītāja amatā ievilkās uz divdesmit gadiem, pieredzot cilvēku izsūtīšanu, notiesāšanu, baznīcas apspiešanu un degradāciju. Tiekot ievēlētam, Tūrs sākotnēji saprata, ka par amatu būtu jāmaksā ar paklausību un bezkonflikta sadarbību ar padomju varu un RKLP pilnvarotajiem V. Šeškenu un J. Restbergu. Taču jau no 1948. gada, kad Tūrs kļuva par pilntiesīgu arhibīskapu, viņa personīgās ambīcijas parādījās arvien vairāk, it īpaši sākot no 1950. gada otrās puses. Tūra personīgās intereses dažkārt tieši sakrita ar pārējo luterāņu interesēm (draudžu atjaunošana, kalendāru izdošana, utt.), dažkārt viņš savas intereses stādīja svarīgāk par saviem ganāmajiem (smalks dzīvesveids, daudz ceļojumu, kurus daļēji apmaksāja LELB kase).

Novērojams, ka ar 1950. gadu Tūrs kļūst drosmīgāks un nekaunīgāks savā darbībā, tam sāk parādīties neaizvietojamības sajūta, kuru viņš izmanto, lai ierosinātu dažādus procesus, piemēram, Teoloģijas institūta dibināšanu pat pēc vairākiem noraidījumiem, patvaļīgas draudžu vizitācijas, asas sarunas ar RKLP par notiekošo Virsvaldē u.c., domājot, ka no viņa tāpat nevar atbrīvoties. 1967.-1968. gada notikumi liecina, ka Tūrs noteikti kādā laika posmā no 40. gadu beigām līdz pat 60. gadu

sākumam bija vajadzīgs un izdevīgs, taču laikam, sabiedrībai un padomju varas iekšējiem procesiem mainoties, Tūrs vairs nebija tik nozīmīga persona, jo savu darbu pirmos luterāņu sovjetizācijas procesus, bija novadījis.

Gustava Tūra darbība arhibīskapa amatā vēl joprojām, pat pēc visas avotu un literatūras analīzes, vērtējami neviennozīmīgi, jo šīs vienības par Tūru neparāda viņa paša dziļākos, patiesākos nolūkus kādās noteiktās situācijās. Skaidrs, ka Tūram rūpēja luterāņu baznīca un tas atbalstīja draudžu atjaunošanas, palīdzēja draudzēm un mācītājiem pat visai sevi kompromitējošās situācijās (R. Feldmaņa rehabilitācija LELB pēc būšanas izsūtīšanā un nosūtīšana un Katlakalna draudzi), slavināja Dievu un evaņģēliju visur, kur tas bija ļauts, bija aktīvs Vispasaules Miera komitejas loceklis un kristīgo vērtību pārstāvis. Tajā pašā laikā Tūrs bija klāt laikā, kad daudzus amata brāļus un bijušos studiju biedrus, kolēģus notiesāja un izsūtīja, daudz baznīcu sabruka un institūcija kā tāda ieslīga apātijā.

Tomēr trūkst avotu, un tas redzams arī pētījumos, kas izstrādāti no 1990. gada līdz 2017., kas vēl skaidrāk izskaidrotu Tūra rīcības motīvus, piemēram, dienasgrāmatas, pārdomas, vai kas cits, paša Tūra radīts par savu arhibīskapa laiku. Tas ļautu arhibīskapa darbību un tas vērtējumu pacelt citā, augstākā līmenī, izprotot personības ietekmi uz veselas baznīcas un lielas daļas Latvijas iedzīvotājiem.

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

I AVOTI

1. Arhīvu materiāli.

Latvijas Nacionālais arhīvs Latvijas Valsts Arhīvs

1. LVA, 1419.f. 2. ap. 7. l. 70. lpp.
2. LVA, 1448. f. 1. ap. 245. l. 8. lpp.
3. LVA, 1448. f. 1. ap. 39.l. 51.-52. lpp.
4. LVA, 1448. f. 1. ap. 40.l. 56.-57.lpp.
5. LVA, 1448. f. 1. ap. 1.l. 53. lpp.
6. LVA, 1448. f. 1. apr. 41. l. 19. lpp.
7. LVA, 1448. f. 1.ap 184.l. 1. lpp.
8. LVA, 1448. f. 1.ap 184.l. 13. lpp.
9. LVA, 1448. f. 1.ap 184.l. 2.-3. lpp.
10. LVA, 1448. f. 1.ap 184.l. 45. lpp.
11. LVA, 1448. f. 1.ap. 13. l. 101. lpp.
12. LVA, 1448. f. 1.ap. 185.l. 4. lpp.
13. LVA, 1448. f. 1.ap. 186. l. 3.-6. lpp.
14. LVA, 1448. f. 1.ap. 187.l., 66. lpp.
15. LVA, 1448. f. 1.ap. 190. 4. lpp.
16. LVA, 1448. f. 1.ap. 239. l. 4.-5. lpp.
17. LVA, 1448. f. 1.ap. 239. l. 52.-53. lpp.
18. LVA, 1448. f. 1.ap. 242. l. 7.-8. lpp.
19. LVA, 1448. f. 1.ap. 244.l. 17.-19. lpp.
20. LVA, 1448. f. 1.ap. 249. l., 20.-21. lpp.
21. LVA, 1448. f. 1.ap. 37. l. 47. lpp.
22. LVA, 1448. f. 1.ap. 39.l. 52. lpp.
23. LVA, 1448. f. 1.ap.184.l. 5-7. lpp.
24. LVA, 1448. f. 1.ap.185.l., 133.-136. lpp.
25. LVA, 1448. f. 1.apr. 239.l. 43. lpp.
26. LVA, 1448. f. 1.apr. 241. 3. 5. lpp.
27. LVA, 1448.f. 1.ap. 181. 39. lpp.
28. LVA, 1448.f. 1.ap. 186. l., 3.-4. lpp
29. LVA, 1448.f. 1.ap. 242. l., 13. lpp
30. LVA, 1448.f. 1.ap. 39.l.52.-53. lpp.
31. LVA, 1448.f. 1.apr. 39.l. 45. lpp.

2. Avotu krājums

- 1) Čakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu Baznīcas vēstures materiāli. XX gadsimts*. Viļāni: SIA "Renovata", 2001. 887 lpp.

3. Prese

3.1. "Cīņa"

1. *Bez nosaukuma*. Cīņa nr. 288 (07.12.1959)
2. *Bez nosaukuma*. Cīņa nr. 289. (10.12.1959)
3. *Bez nosaukuma*. Cīņa nr. 249 (19.10.1950)
4. *Bez nosaukuma*. Cīņa nr. 61 (13.03.1955)

3.2. "Padomju Jaunatne"

1. *Bez nosaukuma*. Padomju Jaunatne nr. 157 (21.08.1957)
2. *Bez nosaukuma*. Padomju Jaunatne (30.08.1951)

3.3. "Padomju Students"

1. *Bez nosaukuma*. Padomju Students nr.19 (18.08.1951)
2. *Bez nosaukuma*. Padomju Students nr. 21 (08.09.1951)

3.4. "Austrālijas Latvietis"

1. "Turss pret Atombumbu" Austrālijas Latvietis nr. 594 (08.07.1961)

3.5. "Dzimtenes balss"

1. Dzimtenes balss (10.09.1959)

4. LELB Konsistorijas kalendāri

- 1) LELB Kalendārs 1944., LELB Konsistorija, Rīga, 1944
- 2) LELB Kalendārs 1946, LELB Konsistorija, Rīga, 1946
- 3) LELB Kalendārs 1947, LELB Konsistorija, Rīga, 1947
- 4) LELB Kalendārs 1954, LELB Konsistorija, Rīga, 1954
- 5) LELB Kalendārs 1961, LELB Konsistorija, Rīga 1961

II LITERATŪRA

1. Anderson, A. *Religion, State and Politics in the Soviet Union and succesor states*. New York: Cambridge University Press, 1994. 231p.
2. Bergmanis, A. Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca no 1944. gadam līdz 1968. gadam. Sakārt. J. Rubenis. *Teoloģija: teorija un prakse. Mūsdienu latviešu teologu raksti, I*. 294.-387. lpp. Rīga: Zvaigzne ABC, 2005.
3. Brūnava, M. Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: mazo kristīgo konfesiju piemērs (1956-1959). *VDK Zinātniskās komisijas raksti*. 1. sējums. 2016.

4. Brūnava, M. Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: baptistu un septītās dienas adventistu piemēri (1944-1953). *VDK Zinātniskās komisijas raksti*. 2 sējums. 2017.
5. Daukste-Silasproģe, I. Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja (1951-1990): izveide, struktūra, darbības virzieni. *VDK zinātniskās komisijas raksti*. 3. sēj. 2017. gads.
6. Feldmanis, R. *Latvijas baznīcas vēsture*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2010. 413 lpp.
7. Krūmiņa-Konkova, S. Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 –1954) *VDK Zinātniskās komisijas raksti*. 1. sējums. 2016. 147.-193. lpp.
8. Ramet, S.P. *Religious policy in the Soviet Union*. Cambridge, New York: University Press, 1993. 357 p.
9. Rozentāls, L. *Izdzīvošana. Sinodālais pārvaldes princips Latvijas evaņģēliski luteriskajā baznīcā 1948.-1984. gadam*. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2017. 338 lpp.
10. Rozentāls, L. *Sinodālais pārvaldes princips Latvijas evaņģēliski luteriskajā baznīcā 1948.-1984. gadam*. Promocijas darbs, LU. 2014. gads. 298. lpp.
11. Strods, H. *Latvijas katoļu baznīcas vēsture*. Rīga: N.N., 1996. 386 lpp.
12. Talonens, J. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009. 332 lpp.
13. Zubkova, J. *Pribaltika i kreml*. Moskva : Rosspen, 2008.
14. Lange, E. *Latvijas baznīcas vēsture*. Nebraska: Sējējs, 1961.
15. Gintere, S., Zālīte, I. Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums*. Nr. 1. (44). Rīga: LU Teoloģijas fakultātes izdevniecība “Ceļš”, 1992. 97.-105. lpp.
16. Krūmiņa-Konkova, S. Luteriskā Baznīca un Latvijas sabiedrība Edvarta Virzas un Alberta Freijas interpretācijā. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums*. Nr. 48. Rīga: LU Teoloģijas fakultātes izdevniecība “Ceļš”, 1995. 117.-130. lpp.
17. Kļaviņa, I. No prof. R. Feldmaņa lietas. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums*. Nr. 54. Rīga: LU Teoloģijas fakultātes izdevniecība “Ceļš”, 2002. 10.-19. lpp.

18. Mesters, Ē. *Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas vēsture (1944-1990)*. Rīga: Klints, 2005. 287. lpp.
19. Krūmiņš, G. Teritorijas pārvaldes organizēšana un kadru politika Latvijā no 1944.-1947. gadā. *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki*. 3 (71) 48-63 lpp. Rīga: "LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds", 2008.
20. Urtāns, A. Mācītājs Gustavs Tūrs bija pretrunīga personība. *Bauskas Dzīve*, Nr.20,8. lpp. 17. februāris, 1999. Turpinājums Nr. 23, 24. februāris, 1999.
21. Feldmanis, R. *Latvijas ev.-lut. Baznīcas izveidošanās*.
Sk: <http://www.robertsfeldmanis.lv/lv/?ct=bvesture&fu=read&id=1219786376>
[skatīts 15.05.2018]

III UZZIŅU LITERATŪRA

22. Autoru kolektīvs. Zinātniskais red. Feldmanis, I. *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005. 444 lpp.
23. Ārente, H. *Totalitārisma izcelsme*. Rīga: Elpa, 2000. 609 lpp.
24. Bloks, M. *Vēstures apoloģija jeb vēsturnieka amats*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010. 288 lpp.
25. Eko, U. *Kā uzrakstīt diplomdarbu*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2006. 318 lpp.
26. Ījabs, I. *Pilsoniskā sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 296 lpp.
27. Snyder, T. *On tyranny. Twenty Lessons from the Twentieth Century*. 2017.
28. Tēraudkalns, V. *Reliģijpētniecība: Vēsture, metodes, teorijas*. Rīga: Mansards, 2014. 327 lpp.

Bakalaura darbs „Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas arhibīskapa Gustava Tūra darbība 1948.-1954.” izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē Vēstures un arheoloģijas nodaļā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā versija atbilst izdrukai.

Autors: Diāna Grīnvalde /paraksts/ _____.05.2018.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai:

Vadītājs: Dr. hist., docents Jānis Ķeruss, /paraksts/ _____.05.2018.

Recenzents: Dr. hist., profesors Ēriks Jēkabsons

Darbs iesniegts Vēstures un filozofijas fakultātē _____.05.2018.

Studiju metodiķe:

Darbs aizstāvēts Bakalaura studiju programmas “Vēsture” gala pārbaudījumu komisijas sēdē

_____.2018. protokola Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretāre: _____ /lekt. E.Gučika/